

GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ

KUZEY AFRİKA
2024

Avrupa
Birliği
**sivil
düşün**

Bu rapor Avrupa Birliği Sivil Düşün Programı kapsamında Avrupa Birliği mali desteğiyle hazırlanmıştır. Bu raporda bulunan içeriklerin sorumluluğu tamamiyla IVA-HAGED'e aittir ve AB'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Gönüllü Geri Dönüş

-Kuzey Afrika-

Yazarlar

Bülent Atasever

Doç. Dr. Levent Ersin Orallı

Dinçer Alptekin

IVA-HAGED

Web Sitesi: www.haged.org

E-mail: merhaba@haged.org

“Gönüllü Geri Dönüş Kuzey Afrika” raporundan kaynak göstermek kaydıyla yararlanılabilir. Bu rapor, IVA-HAGED’in izni olmadan, kısmen de olsa, fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

Ankara, 2024

Bu rapor Avrupa Birliği Sivil Düşün Programı kapsamında Avrupa Birliği mali desteğiyle hazırlanmıştır. Bu raporda bulunan içeriklerin sorumluluğu tamamıyla IVA-HAGED’e aittir ve AB’nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Kısaltmalar	6
ÖNSÖZ	7
Teşekkür	10
Araştırmanın Yöntemi	12
Bölüm 1: Gönüllü Geri Dönüş Dinamiklerine Genel Bir Bakış	14
1.1 Afrika'da Yerinden Edilme ve Göç Dinamikleri	14
1.2 Gönüllü Geri Dönüş Kavramı ve Uygulama Aşamaları	15
Dönüş Öncesi Hazırlık:	15
Seyahat Süreci:	15
Varış Sonrası Yeniden Entegrasyon:	16
1.3 Afrika'da Gönüllü Geri Dönüş Zorlukları	17
1.4 Ekonomik ve Sosyal Zorluklar	17
1.5 Psikososyal Zorluklar	18
1.6 Gönüllü Geri Dönüş Programlarının Sürdürülebilirliği	18
1.7 Gönüllü Geri Dönüş Süreçlerinde Güvenlik, Yönetim, Kültürel Farklılıklar ve Entegrasyon Sorunları	19
Güvenlik Dinamikleri	19
Yerel Meclisler ve Yerel Yönetimler	21
Kültürel ve Sosyal Yapı	22
Ekonomik Kalkınma ve Yeniden Entegrasyon	23
Psikososyal Destek	23
1.8 Yenilikçi Çözümler ve Gelişmeler	24
1.9 Refakatsiz Çocukların Gönüllü Geri Dönüş (GGD) Çerçevesinde Değerlendirilmeleri	27
1. Refakatsiz Çocukların Durumu ve Göç Süreçleri	27
2. Çocukların Yasal Temsili ve Güvenlik Tedbirleri	27
3. Yeniden Entegrasyon ve Eğitim İmkanları	28
4. Psikososyal Destek ve Rehabilitasyon	28
Refakatsiz Çocukların Gönüllü Geri Dönüş Gerçekleştirilmesi Prosedürleri	29
1. Prosedürlerin Yasal Çerçevesi	29
2. Prosedürlerin Aşamaları	30
3. Prosedürlerin Aktörleri	31
Refakatsiz Çocukların Gönüllü Geri Dönüş Prosedürlerinin Aktörleri	32
Libya'nın Sosyo-Ekonomik, Kültürel ve Güvenlik Durumu	35
Sosyo-Ekonomik Zorluklar	37
Kültürel Zorluklar	37

Libya’da Düzensiz Göç ve Gönüllü Geri Dönüş Planlanan Bölgeler	40
Fas’ın Sosyo-Ekonomik, Kültürel ve Güvenlik Durumu	40
Sosyo-Ekonomik Zorluklar	43
Kültürel Zorluklar	44
Güvenlik Durumu	44
Fas’ta Düzensiz Göç ve Gönüllü Geri Dönüş Planlanan Bölgeler	46
Bölüm 2: Gönüllü Geri Dönüş Saha Araştırması - Fas	47
Cinsiyete Göre Dağılım (Fas)	48
Grafik 1 - Katılımcıların Yaş Aralığı (Fas)	49
Grafik 2 - Katılımcıların Meslekleri (Fas)	50
Haneye Giren Toplam Gelir (Fas)	50
Grafik 3 - Katılımcıların Eğitim Durumu (Fas)	51
Medeni Durum (Fas)	52
Göçmenlerin Geliş Sebepleri (Fas)	52
Geri Dönüş Kararı (Fas)	52
Bölüm 3.Gönüllü Geri Dönüş Saha Araştırması - Libya	53
Cinsiyete Göre Dağılım (Libya)	53
Grafik 4 - Katılımcıların Yaş Aralığı (Libya)	54
Katılımcıların Meslekleri (Libya)	54
Haneye Giren Toplam Gelir (Libya)	55
Grafik 5 - Katılımcıların Eğitim Durumu (Libya)	55
Medeni Durumu (Libya)	56
Göçmenlerin Geliş Sebepleri (Libya)	56
Geri Dönüş Kararı (Libya)	56
Barınılan Hane Tipi (Libya)	57
Geri Dönüş Programlarına Katılım Oranları (Libya)	57
Libya'daki Gözaltı Merkezlerindeki Durum ve Geri Dönüş Programları	57
Gözaltı Merkezlerindeki Koşullar	58
Güvenlik ve İnsan Hakları İhlalleri	58
Gözaltı Merkezlerindeki Kişisel Deneyimler	59
Geri Dönüş Programlarına Katılım	59
Geri Dönüş Sonrası Entegrasyon ve Destek İhtiyacı	60
Türkiye’de Bulunan Afrikalı Sığınmacılar ve Karşılaştıkları Zorluklar	60
Cinsiyete Göre Dağılım	61
Grafik 6 - Katılımcıların Yaş Aralığı (Afrikalılar)	62
Katılımcıların Meslekleri	63
Haneye Giren Toplam Gelir	63

Grafik 7 - Katılımcıların Eğitim Durumu	64
Medeni Durum	65
Türkiye'ye Geliş Yılı	65
Ailedeki Kişi Sayısı ve Aynı Evde Yaşayan Aile Sayısı	65
Katılımcıların Çocuk Sayısı ve Çocukların Okul Durumu	66
Geri Dönüş Kararını Etkileyen Faktörler	66
Demografik Yapı ve İş Bulma Durumu	69
Eğitim ve Dil Bariyeri	70
Kültürel Uyum ve Ayrımcılık	70
Sağlık Hizmetlerine Erişim	70
Barınma Sorunları	71
Suriyeli ve Afrikalı Sığınmacıların Karşılaştırılması	71
Afrikalı Sığınmacıların Karşılaştıkları Başlıca Zorluklar	72
Birleşmiş Milletler Çalışanları, Afrikalı Kanaat Önderleri ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Gönüllü Geri Dönüş Programlarına Bakışı	73
Birleşmiş Milletler Çalışanlarının Görüşleri	73
Afrikalı Kanaat Önderlerinin Bakışı	74
Sivil Toplum Kuruluşlarının Görüşleri	75
Libya ve Fas İçin Ek Zorluklar	75
SONUÇ	77
1. Afrika'daki Göçmen Krizinin Temel Dinamikleri	77
1.1. Siyasi ve Ekonomik Krizler	77
1.2. İklim Değişikliği ve Çevresel Etkiler	77
2. Gönüllü Geri Dönüş Programlarının Stratejik Önemi	78
2.1. Sürdürülebilir Geri Dönüşün Zorlukları	78
3. Libya ve Fas Üzerindeki Etkiler	80
3.1. Libya: Güvenlik ve Sosyo-Ekonomik Koşullar	80
3.2. Fas: Ekonomik Faktörler ve Avrupa'ya Geçiş Umudu	80
4. Afrika'da Refakatsiz Çocukların Durumu	82
4.1. Psikososyal Destek ve Rehabilitasyon	82
4.2. Yasal Temsil ve Güvenlik Tedbirleri	83
5. Ekonomik ve Sosyal Yeniden Entegrasyonun Önemi	83
5.1. İstihdam ve Mesleki Eğitim Projeleri	83
5.2. Geri Dönüş Sonrası Sosyal Hizmetlere Erişim	85
6. Geri Dönüş Programlarının Uluslararası İşbirliği ile Güçlendirilmesi	85
6.1. Uluslararası Destek ve Finansman İhtiyacı	85
6.2. Yerel Yönetimlerin ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü	85
7. Yenilikçi Çözümler ve Gelişmeler	86

7.1. Dijital Eğitim ve Mesleki Gelişim Programları	86
7.2. Tarımsal Kalkınma Projeleri	86
8. Türkiye'nin Afrika'daki Gönüllü Geri Dönüş Programlarına Katkısı	87
8.1. Türkiye'nin Uluslararası Yardım Kapasitesi	87
8.2. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nın (TİKA) Rolü	87
8.3. Eğitim ve Mesleki Gelişim Alanındaki Katkıları	87
8.4. Sağlık ve Sosyal Hizmetlerde Türkiye'nin Rolü	88
9. Öneriler	88
9.1. Uluslararası Desteklerin Artırılması	89
9.2. Türkiye'nin Rolünün Güçlendirilmesi	90
9.3. Uzun Vadeli Kalkınma Stratejilerinin Geliştirilmesi	91
9.4. İklim Değişikliği ve Çevresel Faktörlerin Dikkate Alınması	92
Kaynakça	93

Kısaltmalar

- EU** : European Union (Avrupa Birliği)
- IOM** : International Organization for Migration (Uluslararası Göç Örgütü)
- MPPR-SSA** : Migrant Protection and Reintegration Programme for Sub-Saharan Africa (Sahra Altı Afrika Göçmen Koruma ve Yeniden Entegrasyon Programı)
- MSF** : Médecins Sans Frontières (Sınır Tanımayan Doktorlar)
- OCHA** : United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi)
- STK** : Sivil Toplum Kuruluşu
- TİKA** : Turkish Cooperation and Coordination Agency (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı)
- UNHCR** : United Nations High Commissioner for Refugees (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği)
- UNICEF** : United Nations International Children's Emergency Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)
- BM** : Birleşmiş Milletler
- AB** : Avrupa Birliği
- GGD** : Gönüllü Geri Dönüş

ÖNSÖZ

Afrika kıtası, son on yıllarda büyük göç hareketlerine sahne olmuş ve dünya genelindeki mülteci krizlerinin merkezlerinden biri haline gelmiştir. Sahra Altı Afrika ülkeleri, iç savaşlar, siyasi istikrarsızlık, ekonomik zorluklar ve iklim değişikliğinin etkileri nedeniyle milyonlarca insanın yerinden edilmesine neden olmuştur. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (UNHCR) göre, Afrika kıtasında 2023 itibarıyla 36 milyonun üzerinde yerinden edilmiş insan bulunmaktadır. Bu insanların büyük bir kısmı, Sudan, Güney Sudan, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Etiyopya ve Eritre gibi iç çatışmalardan etkilenen ülkelere gelmektedir (UNHCR, 2023).

Kuzey Afrika, Sahra Altı Afrika'dan Avrupa'ya ulaşmaya çalışan göçmenlerin en önemli transit yollarından biri haline gelmiştir. Libya, Sahra Altı Afrika'dan gelen göçmenlerin Avrupa'ya ulaşmak için kullandığı başlıca geçiş noktalarından biridir. Ancak Libya'daki güvenlik durumu ve siyasi kaos, binlerce göçmenin insan kaçakçılarının eline düşmesine, kötü muamelelere maruz kalmasına ve tehlikeli deniz yolculuklarına çıkmasına neden olmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) verilerine göre, 2023 yılı itibarıyla Libya'da 600.000'den fazla göçmen bulunmakta, bunların çoğu Avrupa'ya ulaşma umuduyla orada mahsur kalmış durumdadır (IOM, 2020).

Fas da Afrika'dan Avrupa'ya göç yolları üzerinde stratejik bir konumda olup, özellikle Batı Afrika'dan gelen göçmenler için önemli bir transit ülkedir. 2023 yılı itibarıyla Fas'ta 90.000'den fazla göçmen ve mülteci bulunmaktadır. Bunların çoğu Sahra Altı Afrika ülkelerinden Fas'a gelerek İspanya'ya geçmeye çalışmaktadır. Fas, aynı zamanda Avrupa Birliği ile geri kabul anlaşmaları çerçevesinde, göçmenlerin geri dönüşüne yönelik çeşitli programlar yürütmektedir. Bu bağlamda, gönüllü geri dönüş programları aracılığıyla

göçmenlerin ülkelerine dönmeleri için çeşitli teşvikler sunulmaktadır (UNHCR, 2021).

Afrika kıtasındaki göçmen krizinin temel sebeplerinden biri de iklim değişikliğinin etkileridir. Sahel bölgesinde yer alan ülkeler, artan sıcaklıklar, kuraklık ve su kıtlığı nedeniyle ciddi çevresel sorunlarla karşı karşıyadır. Nijer, Çad ve Burkina Faso gibi ülkelerde, yüz binlerce insan yerinden edilmiş ve göç etmek zorunda kalmıştır. Bu insanların bir kısmı, güvenli yaşam koşulları bulmak için çevre ülkelere, özellikle Kuzey Afrika'ya göç etmektedir. İklim değişikliğinin yarattığı bu zorunlu göç hareketi, hem göçmenler hem de transit ülkeler için ciddi sosyo-ekonomik sorunlara yol açmaktadır (Climate Refugees, 2020).

Avrupa Birliği ve Türkiye, Afrika'dan gelen göçmen akını ile en çok etkilenen bölgelerden biridir. Avrupa Birliği'nde, 2023 yılı itibarıyla 2.6 milyon insan uluslararası koruma altındadır. Bu insanların önemli bir kısmı Afrika'dan gelen mültecilerden oluşmaktadır. Türkiye ise 4 milyona yakın mülteciye ev sahipliği yapmakta ve dünyanın en büyük mülteci nüfusuna sahip ülkesi konumundadır. Avrupa ve Türkiye, özellikle Akdeniz üzerinden gelen göçmenlerle karşı karşıya kalmakta, bu göç yolları ise son derece tehlikeli olmaktadır. 2023 yılı itibarıyla Akdeniz'de hayatını kaybeden veya kaybolan mülteci ve sığınmacı sayısı 20.000'i aşmıştır, bu durum Akdeniz'i dünyadaki en ölümcül göç rotalarından biri haline getirmektedir (IOM, 2022).

Uluslararası göç hareketleri, Afrika'nın pek çok ülkesinde ve transit rotalarında büyük insani krizler yaratmış ve küresel çözüm arayışlarını hızlandırmıştır. Bu rapor, özellikle Kuzey Afrika ülkeleri olan Libya ve Fas'ta uygulanan gönüllü geri dönüş programlarının etkinliğini incelemekte, bu süreçlerin geliştirilmesi için atılabilecek adımları değerlendirmektedir. Geri dönen göçmenlerin

entegrasyonu, ekonomik ve sosyal zorluklar ile güvenlik ihtiyaçları gibi konular, bu raporda derinlemesine ele alınmıştır. Gönüllü geri dönüş, Afrika'daki göçmen krizine sürdürülebilir çözümler sunma yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilmekte ve uluslararası toplumun desteği ile bu programların iyileştirilmesi hedeflenmektedir (IOM, 2021).

Teşekkür

Bu çalışmanın hazırlanmasına destek olan bütün paydaş ve taraflara teşekkür ederiz. Özellikle Libya ve Fas saha araştırmasına birçok kişi ve kurum destek verdi. Fas'ta katılımcılara ulaşmamızda bize gerek merkezlerini açarak, gerekse yeri geldiğinde tercümanlık desteği sunan, başta Foundation CGEM ve Abdelmalek Essaadi University ve değerli hocalarına çalışanlarına teşekkür ederiz. Libya'da ise güvenlik nedeniyle isimlerinin açıklanmasını istemeyen Libya Sahil Güvenlik Komutanlığı, EUBAM Libya ve UNSMIL Libya çalışanlarına teşekkür ederiz. Ulaşılması çok zor ve kimi zaman çok tehlikeli olan sahalardan bizlere bilgi aktardılar. Her iki ülkede de farklı bölgelerde çalışmamıza destek veren şehir meclisleri üyeleri, bölgede çalışan STK'lar ve hiçbir ayrıntıyı atlamadan bize aktarma inceliğini gösteren kanaat önderlerine de teşekkürü bir borç biliriz.

Türkiye'de ise çalışma süresince destek ve yönlendirmeleri ile yardımcı olan tüm kamu kurum ve kuruluşları ile çalışanlarına minnettarız.

Kişiler bazında Dr. Zelal Özdemir'e (Ortadoğu Teknik Üniversitesi) bu araştırmaya sunmuş olduğu akademik destek için minnettarız. Çalışmanın planlanması, temel verilerinin toplanıp işlenmesi ve çıktının oluşturulması noktasında arkadaşlarımız PDR Aimane Hilali, Sosyolog Zeynep Hazal Tuzluca, Psikolog Veysel Göregen, Psikolog Berfin Güneş Şahin ve Şeyma Tilci'ye çok teşekkür ederiz.

Son olarak araştırmamıza katılım sağlayıp Türkiye'de Fas'ta ve Libya'da görüşme yapmayı kabul eden isimsiz göçmenlere çok teşekkür ederiz. Bu çalışmanın katılımcıların kendi topraklarına, huzur içindeki günlerine, dönmelerine, toplumsal farkındalık yaratmasına ve sunulan hizmetlerin iyileştirilmesine katkı sunması en büyük temennimizdir.

Kıtanın her yerinden mülteciler Kuzey Afrika'da toplanmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, Türkiye, Fas ve Libya'da yaşayan düzensiz göçmenler ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelere dayanarak, göçmenlerin gönüllü geri dönüş kararlarını ve bu süreçte karşılaştıkları zorlukları incelemektedir. Araştırma, her üç ülkede farklı demografik gruplardan göçmenlerle yapılmış olup, göçmenlerin ekonomik, sosyal ve psikolojik faktörler ışığında geri dönüş eğilimleri analiz edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, esneklik sağlayarak derinlemesine veri toplama olanağı sunmuştur.

Katılımcıların Seçimi: Araştırmada yer alan katılımcılar, gönüllü olarak görüşmelere katılmayı kabul eden göçmenler arasından seçilmiştir. Katılımcıların seçimi sırasında demografik çeşitliliğe dikkat edilerek, yaş, cinsiyet, meslek, göç süreci ve mevcut ekonomik durumları göz önünde bulundurulmuştur. Görüşmeler, uygun bir örnekleme yöntemiyle belirlenen katılımcılarla gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları: Veri toplama, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yapılmıştır. Görüşme soruları, katılımcıların demografik yapıları, göç süreçleri, geri dönüş kararlarına etki eden faktörler ve karşılaştıkları zorlukları ele alacak şekilde hazırlanmıştır. Sorular, katılımcıların gönüllü geri dönüş sürecini detaylandırarak nitelikte olup, görüşmeler sırasında esneklik sağlanarak katılımcıların görüşlerini daha ayrıntılı ifade etmelerine imkan verilmiştir.

Türkiye: Araştırma, Ankara'da yaşayan Afrikalı sığınmacılarla yapılmıştır. Toplam 30 hane (yaklaşık 110 kişi) ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde, katılımcıların demografik yapıları, ekonomik durumları ve Türkiye'de karşılaştıkları başlıca zorluklar detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Katılımcıların büyük bir kısmı, ülkelerindeki ekonomik sıkıntılar nedeniyle

Türkiye'ye göç etmiştir ve geri dönüş kararlarını iş bulma olanakları, yaşam kalitesi gibi faktörler etkilemiştir.

Fas: Fas'taki saha araştırması, çoğunlukla Sahra Altı Afrika ülkelerinden gelen göçmenleri kapsamaktadır. Araştırma, toplam 40 hane üzerinde gerçekleştirilmiş olup, katılımcıların Fas'taki ekonomik koşulları, mesleki durumları ve gönüllü geri dönüş eğilimleri üzerine bilgi toplanmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu Avrupa'ya geçiş umuduyla Fas'a gelmiştir; ancak iş bulma ve yaşam koşullarındaki zorluklar geri dönüş programlarına olan ilgiyi artırmıştır. Görüşme yapılan göçmenlerin %65'i erkek, %35'i kadın olarak tespit edilmiştir.

Libya: Libya'daki saha çalışması, 20 haneden ve bir mülteci kampında yaşayan 10 göçmenden oluşan 30 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Libya'daki güvensiz ortam ve işsizlik, geri dönüş kararı alma sürecinde etkili olmuştur. Katılımcıların çoğu, inşaat ve tarım sektörlerinde çalışmakta olup, ekonomik zorluklar ve güvenlik sorunları geri dönüş kararlarını şekillendiren temel faktörler arasında yer almıştır. Görüşme yapılan göçmenlerin %72'si erkek, %28'i kadındır.

Etik ve Onay Süreci: Her üç ülkede gerçekleştirilen saha çalışmasında, katılımcıların gönüllü olarak yer almayı kabul ettiklerine dair yazılı onayları alınmıştır. Tüm görüşmeler, gizlilik ve etik kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmiş olup, araştırma sırasında kişisel bilgilerin korunmasına özen gösterilmiştir.

Veri Analizi: Elde edilen veriler, nitel veri analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Görüşme verileri kodlanarak, geri dönüş süreçlerine etki eden ekonomik, sosyal ve güvenlik temaları ortaya çıkarılmıştır. Verilerin analizi, içerik analizi

yöntemi kullanılarak yapılmış ve her bir ülkenin geri dönüş dinamikleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Sınırlılıklar: Araştırma sürecinde, bazı ülkelerdeki güvensizlik ortamı ve katılımcılara ulaşmadaki zorluklar, görüşmelerin sayısını ve çeşitliliğini sınırlamıştır. Ayrıca, bazı katılımcıların geri dönüş kararlarını açıklamakta tereddüt etmeleri nedeniyle, veri toplama sürecinde yanıtların samimiyetiyle ilgili sınırlılıklar yaşanmıştır.

Bu çalışma, Türkiye, Fas ve Libya'da yaşayan düzensiz göçmenlerin gönüllü geri dönüş süreçlerine dair sosyal, ekonomik ve güvenlik faktörlerini anlamayı amaçlamaktadır. Araştırma bulguları, geri dönüş programlarının etkinliğini artıracak öneriler sunmak amacıyla kullanılmıştır.

Bölüm 1: Gönüllü Geri Dönüş Dinamiklerine Genel Bir Bakış

1.1 Afrika'da Yerinden Edilme ve Göç Dinamikleri

Afrika kıtası, dünya genelindeki göç krizlerinin en yoğun yaşandığı bölgelerden biridir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) verilerine göre, 2023 itibarıyla Afrika kıtasında yaklaşık 36 milyon insan yerinden edilmiş durumda. Bu insanlar, siyasi istikrarsızlık, iç savaş, ekonomik zorluklar ve iklim değişikliğinin etkileri ile ülkelerini terketmek zorunda kalmıştır. Yerinden edilmiş kişilerin büyük bir kısmı, kıtadaki ekonomik ve sosyal zorluklar nedeniyle geri dönüş süreçlerinde çeşitli engellerle karşılaşmaktadır (UNHCR, 2021).

Sahel bölgesi, Afrika'daki göç hareketlerinin merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu bölgede özellikle kuraklık ve su kıtlığı gibi iklimsel faktörler, insanların yaşadıkları yerleri terk etmelerine neden olmaktadır. Nijer, Burkina Faso ve Mali gibi ülkeler, iç çatışmalar ve şiddet olayları nedeniyle de büyük

çapta göç hareketlerine tanık olmaktadır. Bu durum, gönüllü geri dönüş süreçlerini karmaşık hale getirmekte ve güvenlik, barınma ve temel hizmetlere erişim konularında sorunlar yaratmaktadır (IOM, 2020).

1.2 Gönüllü Geri Dönüş Kavramı ve Uygulama Aşamaları

Gönüllü geri dönüş, yerinden edilmiş kişilerin menşe ülkelerine güvenli, onurlu ve sürdürülebilir bir şekilde geri dönebilmesini sağlayan bir süreçtir. Bu süreç, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) ve Uluslararası Göç Örgütü (IOM) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenmektedir (IOM, 2021). Afrika kıtasında gönüllü geri dönüş süreçlerinin başarılı olabilmesi için üç temel aşama öne çıkmaktadır:

Dönüş Öncesi Hazırlık:

Dönüş yapmayı planlayan göçmenlerin, menşe ülkelerindeki güvenlik durumu ve sosyal hizmetler hakkında doğru bilgilendirilmesi kritik önem taşır. Özellikle Afrika'da, geri dönenlerin karşılaştığı zorluklar arasında, döndükten sonra işsizlik ve temel hizmetlere erişimde yaşanan sıkıntılar bulunmaktadır. Bu aşamada ayrıca hassas grupların (refakatsiz çocuklar, engelliler vb.) özel koruma mekanizmalarına dahil edilmesi gerekmektedir (UNHCR, 2021).

Seyahat Süreci:

Göçmenlerin güvenli bir şekilde menşe ülkelerine dönebilmesi için seyahat süreci büyük bir hassasiyetle yönetilmelidir. Libya, özellikle çatışma ortamı nedeniyle bu süreçte en riskli transit ülkelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Göçmenlerin güvenliği, sağlık durumları ve seyahat belgelerinin temini gibi konular bu aşamada kritik rol oynamaktadır. IOM, bu süreçte göçmenlere hem sağlık kontrolleri hem de psikolojik destek sağlamaktadır (IOM, 2022).

Libya ve Fas'ta Suriyeli düzensiz göçmenler.

Variş Sonrası Yeniden Entegrasyon:

Göçmenlerin menşe ülkelerinde topluma yeniden entegrasyonu, gönüllü geri dönüşün en kritik aşamasıdır. Geri dönen göçmenler için sosyal hizmetlere erişim, iş bulma ve psikososyal destek en önemli ihtiyaçlar arasında yer almaktadır. Afrika kıtasında geri dönen göçmenlerin büyük bir kısmı, döndükten sonra ciddi ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu

nedenle, yerel yönetimler ve uluslararası kuruluşlar tarafından mesleki eğitim ve istihdam projeleri desteklenmelidir (IOM, 2021).

1.3 Afrika'da Gönüllü Geri Dönüş Zorlukları

Afrika kıtasında gönüllü geri dönüş süreçleri çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Yerinden edilmiş kişilerin menşe ülkelerine güvenli ve sürdürülebilir bir şekilde dönmesi, ülkelerindeki güvenlik durumuna, ekonomik fırsatların varlığına ve sosyal hizmetlere erişim olanaklarına bağlıdır. UNHCR verilerine göre, geri dönen göçmenlerin çoğu, döndükten sonra işsizlik ve yoksullukla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, gönüllü geri dönüş programlarının etkinliğini sınırlandıran en önemli faktörlerden biridir (UNHCR, 2021).

Libya ve Fas, Afrika'daki göçmenler için önemli transit ülkeleridir ve geri dönüş süreçlerinde bu ülkelerdeki durum büyük önem taşımaktadır. Libya'da yaklaşık 600.000 göçmen, kötü şartlar altında yaşamakta ve birçok göçmen Avrupa'ya ulaşmaya çalışırken Libya'da mahsur kalmıştır. Bu göçmenler, geri dönüş yapmak istediklerinde insan kaçakçılığı, zorla çalıştırma ve şiddet gibi ciddi risklerle karşı karşıya kalmaktadır (IOM, 2022).

1.4 Ekonomik ve Sosyal Zorluklar

Afrika kıtasında geri dönen göçmenler için en büyük zorluklardan biri, iş bulma ve sosyal hayata yeniden entegrasyon süreçleridir. Geri dönenlerin büyük bir kısmı, döndükleri ülkelerde iş imkanlarının sınırlı olması nedeniyle ekonomik zorluklar yaşamaktadır. Ayrıca, birçok göçmen, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde de sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu nedenle, gönüllü geri dönüş programları kapsamında geri dönenlerin iş gücüne kazandırılması ve sosyal hizmetlerden yararlanabilmesi için kapsamlı stratejilerin uygulanması gerekmektedir (IOM, 2021).

1.5 Psikososyal Zorluklar

Geri dönüş yapan göçmenlerin büyük bir kısmı, zorunlu göç sırasında yaşadıkları travmalar nedeniyle psikolojik destek ihtiyacı duymaktadır. Göçmenlerin zorla çalıştırma, cinsel şiddet ve insan kaçakçılığı gibi travmatik deneyimler yaşaması, geri döndüklerinde topluma yeniden entegrasyonlarını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, geri dönen göçmenlere yönelik psikososyal destek programlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Migrant Protection and Reintegration Programme for Sub-Saharan Africa (MPRR-SSA) programı, göçmenlere hem psikososyal destek sağlamak hem de onların topluma entegrasyonunu kolaylaştırmak için projeler geliştirmektedir (IOM, 2022).

1.6 Gönüllü Geri Dönüş Programlarının Sürdürülebilirliği

Gönüllü geri dönüş programlarının uzun vadeli başarısı, geri dönenlerin ülkelerine sürdürülebilir bir şekilde entegre olmasına bağlıdır. IOM'nin sürdürülebilir geri dönüş tanımına göre, geri dönenlerin ekonomik, sosyal ve psikososyal olarak topluma entegre olmaları, yeniden göç etme kararlarını bir zorunluluk değil bir tercih haline getirebilir. Bu süreçte, geri dönenlerin ekonomik bağımsızlık kazanmaları ve sosyal istikrar sağlamaları en kritik unsurlar olarak öne çıkmaktadır (IOM, 2021). Geri dönüş sonrasında göçmenlerin sürdürülebilir bir yaşam kurmaları, bu programların temel hedeflerinden biridir. Bu bağlamda, mesleki eğitim programları, yerel ekonomilere katkıda bulunacak projelerin hayata geçirilmesi ve göçmenlerin işgücüne kazandırılması gereklidir (IOM, 2022).

1.7 Gönüllü Geri Dönüş Süreçlerinde Güvenlik, Yönetim, Kültürel Farklılıklar ve Entegrasyon Sorunları

Afrika'daki gönüllü geri dönüş süreçleri, yalnızca fiziksel olarak insanların ülkelerine dönmelerini değil, aynı zamanda güvenlik, sosyo-kültürel entegrasyon ve ekonomik yeniden yapılanmayı da içeren karmaşık bir dizi zorlukla karşı karşıyadır. Bu bölümde, geri dönen göçmenlerin karşılaştıkları güvenlik sorunları, yerel yönetimlerle ilişkileri, sosyo-kültürel zorluklar ve entegrasyon süreçleri ele alınacaktır.

Güvenlik Dinamikleri

Afrika'da geri dönen göçmenler, menşe ülkelerindeki güvenlik sorunları nedeniyle zorlu bir sürece girmektedir. Çatışma bölgelerinden gelen birçok göçmen, ülkelerine geri döndüklerinde güvenlik sorunlarıyla yeniden karşı karşıya kalabilmektedir. Sudan, Güney Sudan, Orta Afrika Cumhuriyeti gibi ülkelerde devam eden iç savaşlar ve silahlı grupların varlığı, geri dönenlerin güvenliğini tehdit etmektedir (UNHCR, 2021).

Kimliği bilinmeyen bir dzensiz göçmen lde Libya güvenlik güçleri tarafından defnediliyor. Tehlikeli bir dzensiz g yolculuğu daha sahranın kumlarında trajik biçimde sona eriyor.

Geri dönen göçmenlerin karşılaşılabileceği güvenlik sorunları şu başlıklar altında ele alınabilir:

- **Silahlı Çatışmalar:** Birçok Afrika ülkesinde silahlı çatışmaların devam etmesi, geri dönen göçmenlerin tekrar yer değiştirmesine neden olabilmektedir. Özellikle kırsal bölgelerdeki silahlı grupların varlığı, geri dönüş sonrası güvenlik tehditlerini artırmaktadır.
- **İnsan Kaçakçılığı ve Zorla Çalıştırma:** Geri dönen göçmenler, özellikle sınır bölgelerinde insan kaçakçıları ve zorla çalıştırma çetelerinin hedefi haline gelebilmektedir. Libya gibi transit ülkelerde bu tür tehditler devam etmekte, geri dönenlerin ülkelerine dönerken karşılaştıkları tehlikeleri artırmaktadır (IOM, 2022).
- **Güvenlik Önlemleri:** Geri dönüş bölgelerinde güvenliğin sağlanabilmesi için yerel ve uluslararası kuruluşların daha etkin bir şekilde çalışması gerekmektedir. Geri dönenlerin yerleştirildiği bölgelerde güvenlik önlemleri artırılmalı ve riskler en aza indirilmelidir (Human Rights Watch, 2020).

Yerel Meclisler ve Yerel Yönetimler

Afrika'da geri dönen göçmenlerin yerleştirildiği bölgelerde yerel yönetimlerle olan ilişkiler, entegrasyon süreçlerini doğrudan etkilemektedir. Yerel yönetimlerin geri dönen göçmenlere yönelik politikaları, geri dönüşün başarılı olup olmayacağını belirleyen önemli faktörlerdir. Bu süreçlerde, yerel yönetimlerin geri dönenlere yönelik tutumu, özellikle sosyal hizmetlerin sunulması ve iş bulma gibi alanlarda önemli rol oynamaktadır (IOM, 2021). Suriye'deki örneklerde olduğu gibi, Afrika'daki geri dönüş süreçlerinde de yerel yönetimlerin rolü şu başlıklar altında incelenmelidir:

- **Yerel Yönetimlerle İletişim:** Geri dönen göçmenlerin yerel yönetimlerle olan iletişimi ve işbirliği, geri dönenlerin sosyal ve ekonomik entegrasyonunu hızlandırabilir. Yerel meclislerin ve topluluk liderlerinin, geri dönenlere yardımcı olması, uyum süreçlerinde kritik öneme sahiptir (UNHCR, 2021).
- **Sosyal Hizmetlere Erişim:** Yerel yönetimlerin sosyal hizmetler sunma kapasitesi, geri dönenlerin sağlık, eğitim ve iş bulma süreçlerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda, yerel yönetimlerle yapılan işbirliği, geri dönen göçmenlerin daha hızlı entegrasyonunu sağlayabilir (Global Detention Project, 2021).

Kültürel ve Sosyal Yapı

Geri dönüş yapılan bölgelerdeki sosyo-kültürel yapılar, geri dönenlerin entegrasyon süreçlerini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Suriye örneğinde olduğu gibi, Afrika'da da geri dönüş yapılan bölgelerdeki aşiret yapıları, dini ve etnik farklılıklar geri dönenlerin topluma kabul edilme süreçlerinde belirleyici olabilir.

- **Kültürel Farklılıklar:** Geri dönen göçmenler, geldikleri topluluklarla kültürel ve sosyal açıdan farklılıklar gösterebilirler. Bu durum, geri dönenlerin yerleştirildikleri bölgelerde kabul görmelerini zorlaştırabilir (IOM, 2021).
- **Toplumsal Uyum ve Barış Süreçleri:** Geri dönen göçmenlerin sosyal ve kültürel farklılıklarına saygı gösterilmesi, onların yerel topluluklara entegrasyonunu kolaylaştıracaktır. Bununla birlikte, kültürel çatışmaların yaşanmaması için yerel yönetimlerin ve uluslararası kuruluşların barış süreçlerine destek vermesi gerekmektedir (Amnesty International, 2020).

Ekonomik Kalkınma ve Yeniden Entegrasyon

Afrika'da geri dönen göçmenlerin büyük çoğunluğu, yerleştirildikleri bölgelerde iş bulma ve ekonomik olarak bağımsız olma zorluğu yaşamaktadır. Ekonomik kalkınma projelerinin yetersizliği ve iş imkanlarının sınırlı olması, geri dönenlerin yeniden göç etme riskini artırmaktadır.

- **İş İmkanları ve Altyapı Çalışmaları:** Suriye raporunda olduğu gibi, Afrika'da da geri dönenlerin ekonomik kalkınmalarına katkıda bulunacak projelere öncelik verilmelidir. Mesleki eğitim programları, tarım ve küçük ölçekli sanayi alanlarında destekler sağlanmalı, altyapı çalışmaları geri dönenlerin istihdamını destekleyecek şekilde planlanmalıdır (IOM, 2022).
- **Sürdürülebilir Kalkınma Projeleri:** Yerel yönetimler ve uluslararası kuruluşlar iş birliği yaparak, geri dönenlerin ekonomiye katkı sağlayabileceği sürdürülebilir projeler geliştirmelidir. Bu, geri dönüş programlarının uzun vadeli başarıya ulaşmasına katkı sağlayacaktır (Global Initiative, 2021).

Psikososyal Destek

Geri dönüş yapan göçmenlerin birçoğu zorunlu göç süreçlerinde travmatik deneyimler yaşamıştır. Suriye raporunda olduğu gibi, Afrika'da da geri dönen göçmenler için psikososyal destek ve rehabilitasyon programlarına büyük ihtiyaç vardır.

- **Travma Sonrası Destek:** Geri dönen göçmenler, savaş, çatışma ve zorla çalıştırılma gibi travmatik deneyimlerin etkisi altında olabilir. Bu nedenle, geri dönenlerin psikolojik ve sosyal destek alabilmesi için

profesyonel yardım mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir (MSF, 2021).

- **Aile Birleşimi ve Toplumsal Uyum:** Geri dönen göçmenler için en önemli faktörlerden biri de aile birleşimi ve sosyal destek sistemlerinin oluşturulmasıdır. Toplumsal uyum süreçlerinde göçmenlerin aileleriyle yeniden bir araya gelmeleri, psikolojik sağlığına katkı sağlayabilir (UNICEF, 2022).

1.8 Yenilikçi Çözümler ve Gelişmeler

Afrika kıtasında gönüllü geri dönüş süreçlerinin etkinliğini artırmak için çeşitli yenilikçi çözümler geliştirilmektedir. Örneğin, Nijer ve Çad gibi ülkelerde tarım sektöründe yapılan yatırımlar, geri dönen göçmenlerin işgücüne katılmasını kolaylaştırmakta ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına yardımcı olmaktadır (IOM, 2022). Ayrıca, dijital eğitim programları ve çevrimiçi mesleki kurslar, geri dönen göçmenlerin yetkinliklerini arttırmakta ve iş bulma süreçlerini hızlandırmaktadır. Bu tür projeler, özellikle geri dönenlerin ekonomik olarak güçlenmelerini ve topluma yeniden kazandırılmalarını hedeflemektedir (UNHCR, 2021).

Bu tür projeler, geri dönen göçmenlerin entegrasyon sürecini hızlandırmak ve onların topluma yeniden kazandırılmasını sağlamak amacıyla uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenmektedir. IOM ve UNHCR, bu tür projelerin başarısını artırmak için yerel yönetimlerle işbirliği yapmaktadır (IOM). Nijer’de yapılan projeler, tarımsal işgücü katılımının yanı sıra dijital eğitim olanaklarının geliştirilmesiyle de dikkat çekmektedir (IOM Reintegration Handbook, 2020).

Afrika kıtasındaki gönüllü geri dönüş süreçleri, göçmenlerin güvenliği, ekonomik fırsatların sınırlılığı ve sosyal hizmetlere erişim zorlukları gibi

çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Geri dönen göçmenlerin Afrika'da gönüllü geri dönüş süreçleri, yerinden edilmiş insanların karşılaştığı güvenlik, ekonomik zorluklar ve sosyal hizmetlere erişim sorunları gibi karmaşık faktörlerle şekillenmektedir. Bu bölümde, gönüllü geri dönüş süreçlerinin önemli aşamaları, karşılaşılan zorluklar ve mevcut yenilikçi çözümler ele alınmıştır. Geri dönen göçmenlerin topluma entegrasyonu, hem sosyal hem de ekonomik alanda kapsamlı stratejiler gerektirir. IOM ve UNHCR gibi uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenen bu süreçler, geri dönen göçmenlerin sosyal hayata katılımını sağlamayı amaçlamaktadır (IOM, UNHCR).

Elde edilen verilere göre, gönüllü geri dönüş yapanların birçoğu geri döndükleri ülkelerde ekonomik sıkıntılarla karşılaşmakta, dolayısıyla uzun vadeli entegrasyon süreçlerinde desteğe ihtiyaç duymaktadır (Global Initiative, 2021). Bu bağlamda, sürdürülebilir projeler ve mesleki eğitim fırsatları, göçmenlerin yeniden topluma katılmalarını hızlandırmaktadır. Geri dönenlerin yerel ekonomilere katkıda bulunmalarını sağlamak, gönüllü geri dönüş programlarının başarısı için kritik bir rol oynamaktadır (IOM).

MPPRR-SSA programı, göçmenlerin geri döndükleri ülkelerde psikososyal destek almasını sağlamaktadır. Bu tür programlar, göçmenlerin yaşadıkları travmatik deneyimlerin ardından yeniden topluma entegrasyonlarını kolaylaştırmaktadır (EU-IOM Joint Initiative, 2022).

Çölde sonlanan hayatlar ve kimliksiz mülteci mezarları.

1.9 Refakatsiz Çocukların Gönüllü Geri Dönüş (GGD) Çerçevesinde Değerlendirilmeleri

1. Refakatsiz Çocukların Durumu ve Göç Süreçleri

Afrika kıtasında, özellikle iç çatışmalar, ekonomik zorluklar ve çevresel felaketler nedeniyle yerinden edilen çok sayıda refakatsiz çocuk bulunmaktadır. Bu çocuklar, ciddi güvenlik risklerine maruz kalmaktadırlar. IOM verilerine göre, yalnızca Gambiya'dan 2017'den bu yana 4.000'den fazla göçmen çocuk gönüllü olarak geri dönmüş olup, bu çocukların bir kısmı refakatsiz veya ailesinden ayrılmış çocuklar olarak kaydedilmiştir. Geri dönen çocuklar, insan kaçakçılığı, zorla çalıştırılma ve cinsel istismar gibi büyük tehlikelerle karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle Batı Afrika'da, bu çocukların yolculuk sırasında yaşadıkları travmalar, onların fiziksel ve psikolojik sağlıklarını ciddi şekilde etkilemektedir.

IOM ve EU-IOM Ortak Girişimi gibi projeler, refakatsiz çocukların geri dönüş süreçlerinde, onların yaşadıkları travmalara yönelik özel rehabilitasyon ve entegrasyon programları sunmaktadır. Bu projeler, özellikle Batı Afrika'da Sierra Leone, Mali ve Gambiya gibi ülkelerde yürütülmektedir. Aile izleme prosedürleri, geri dönen çocukların yaşlarını, kimliklerini ve yasal vasilerini doğrulamak için hayati bir rol oynamaktadır.

2. Çocukların Yasal Temsili ve Güvenlik Tedbirleri

Afrika kıtasında, refakatsiz çocukların gönüllü geri dönüş süreçlerinde yasal haklarını koruyacak bir temsilci atanması gerekmektedir. Save the Children gibi kuruluşların raporlarına göre, Güney Afrika gibi bazı ülkelerde refakatsiz göçmen çocuklar, kimlik belgesi eksikliği nedeniyle ciddi hak ihlalleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu çocukların, eğitim, sağlık ve diğer temel hizmetlere

erişimlerinde önemli kısıtlamalar yaşanmaktadır. Yasal destek sağlanmadığında, bu çocuklar statüsüz kalma riski taşımakta ve bu durum, onları daha fazla sömürü ve insan ticareti riski altında bırakmaktadır.

Geri dönüş sürecinde güvenlik önlemleri de kritik önem taşır. IOM'un verilerine göre, Somali gibi ülkelerde refakatsiz çocukların büyük çoğunluğu, özellikle sınır geçişlerinde ciddi güvenlik tehditleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Çocuklar, yolculuk sırasında uzun süre yiyecek ve su olmadan yürümek zorunda kalmakta, bazen de kaçakçılar tarafından şiddetle tehdit edilmektedirler.

3. Yeniden Entegrasyon ve Eğitim İmkanları

Geri dönen refakatsiz çocuklar için eğitim ve sosyal hizmetlere erişim kritik öneme sahiptir. UNICEF ve IOM gibi kuruluşlar, geri dönen çocukların okula devam etmelerini ve topluma yeniden entegrasyonlarını desteklemek için eğitim programları sunmaktadır. Örneğin, Somali'de geri dönen refakatsiz çocuklar için, aileleriyle yeniden bir araya gelmelerini takiben bir hafta içinde psikososyal destek ve eğitim danışmanlığı sağlanmaktadır. Bu tür programlar, çocukların eğitim yoluyla topluma kazandırılmasını hedeflemektedir.

Bunun yanı sıra, geri dönen çocukların ekonomik olarak sürdürülebilir bir hayat kurabilmeleri için mesleki eğitim fırsatları sunulmalıdır. EU-IOM Ortak Girişimi, Batı Afrika'da birçok çocuğun yerel işgücü piyasasına entegrasyonuna yönelik özel projeler yürütmektedir.

4. Psikososyal Destek ve Rehabilitasyon

Refakatsiz çocukların geri dönüş süreçlerinde, yaşadıkları travmaların etkilerini azaltmak amacıyla psikososyal destek sağlanması hayati önem

taşımaktadır. Somali ve Gambiya gibi ülkelerde, çocuklar insan kaçakçılığı ve şiddet gibi travmatik deneyimlere maruz kalmışlardır. Bu çocuklar için sağlanan psikososyal destek, onların yeniden topluma adapte olabilmeleri için kritik bir öneme sahiptir. IOM ve yerel ortaklar, bu çocuklara terapi ve psikolojik danışmanlık hizmetleri sunarak, onların travmalarını atlatmalarına yardımcı olmaktadır.

Geri dönen çocukların rehabilitasyonu, onların sosyal hayata entegrasyonunu hızlandırmak ve topluma katkıda bulunmalarını sağlamak için büyük önem taşır. Örneğin, Gambiya'da psikososyal destek alan çocukların çoğu, eğitimlerine yeniden başlayabilmekte ve ailelerinin ekonomik durumlarına katkıda bulunabilmektedir.

Afrika'da refakatsiz çocukların gönüllü geri dönüş süreçleri, uluslararası kuruluşlar ve yerel hükümetlerin işbirliği ile yürütülmelidir. Bu çocukların fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan güvende olmaları, topluma yeniden kazandırılmalarında kritik bir rol oynar. Refakatsiz çocuklar için geliştirilen geri dönüş programlarının başarısı, onların eğitimlerine devam edebilmeleri, sosyal hizmetlere erişebilmeleri ve psikososyal destek alabilmeleriyle doğrudan ilişkilidir.

Refakatsiz Çocukların Gönüllü Geri Dönüş Gerçekleştirilmesi Prosedürleri

1. Prosedürlerin Yasal Çerçevesi

Afrika kıtasında refakatsiz çocukların gönüllü geri dönüş süreçleri, uluslararası hukuk ve insan hakları ilkeleri doğrultusunda yürütülmelidir. 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve 2018 yılında kabul edilen Güvenli ve Düzenli Göç İçin Küresel İlkeler Sözleşmesi, refakatsiz çocukların korunması ve geri dönüş süreçlerinin nasıl yürütülmesi gerektiğini

tanımlamaktadır (UNICEF, 2019). Bu belgeler, çocukların yüksek yararı ve korunmasını ön planda tutarak, onların güvenli, onurlu ve gönüllü bir şekilde geri dönmelerini teminat altına alır (IOM, 2021).

Afrika'da refakatsiz çocuklar için bu prosedürler, UNHCR, IOM ve yerel hükümetlerle işbirliği içinde uygulanmaktadır. Çocukların geri dönüşleri sırasında, onların ailelerine ulaşma, güvenli bir şekilde seyahat etme ve yeniden entegrasyon süreçleri sıkı bir şekilde denetlenir (IOM Reintegration Handbook, 2020).

2. Prosedürlerin Aşamaları

Ev Sahibi Ülkede Yasal Temsilci Atanması: Refakatsiz çocukların geri dönüş kararlarının alınabilmesi için, her bir çocuğa yasal bir temsilci atanmalıdır. Bu temsilci, çocuğun haklarını ve çıkarlarını korur ve geri dönüş sürecinde çocuğun sesinin duyulmasını sağlar (Save the Children, 2022). Afrika'daki birçok ülkede bu süreç, hem yasal hem de psikososyal danışmanlık hizmetleriyle desteklenmektedir (UNHCR, 2021).

- **Menşe Ülkede Aile Birleşiminin Sağlanması:** Çocukların menşe ülkelerinde aileleriyle yeniden bir araya getirilmeleri, gönüllü geri dönüşün temel hedeflerinden biridir. IOM ve UNICEF, çocukların aileleriyle temasa geçilmesini sağlar ve ailelerin çocukları kabul edip edemeyecekleri konusunda bilgilendirici çalışmalara öncülük eder (The United Nations in Somalia, 2021). Örneğin, Somali'de yürütülen projelerde, çocuklar geri döndüklerinde aileleriyle buluşmaları için sosyal hizmet uzmanları tarafından desteklenmektedir (IOM, 2020).
- **Sosyal ve Psikososyal Destek:** Geri dönen çocuklar için psikososyal destek sağlanması zorunludur. Çocuklar, çoğunlukla uzun ve tehlikeli yolculuklar sırasında travmatik olaylar yaşamış olurlar. Özellikle Güney

Sudan ve Somali gibi ülkelerde, çocuklar için psikososyal rehabilitasyon programları devreye sokulmaktadır (The United Nations in Somalia, 2021).

- **Geri Dönüş Öncesi Sosyal Değerlendirme:** Refakatsiz çocukların menşe ülkelerine dönmeden önce sosyal bir değerlendirme yapılır. Bu değerlendirme, çocuğun menşe ülkede karşılaşabileceği sosyal, ekonomik ve güvenlik koşullarını gözden geçirir ve çocuk için en uygun geri dönüş planı hazırlanır. Geri dönecek çocuğun güvenliğinin sağlanması ve onun menşe ülkede sosyal hayata entegrasyonu için gerekli adımlar atılır (IOM, 2020).
- **Yeniden Entegrasyon Planının Oluşturulması:** Menşe ülkeye dönen çocuklar için yeniden entegrasyon planı oluşturulur. Bu plan, çocukların eğitimine devam etmeleri, topluma entegrasyonları ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları amacıyla hazırlanır (IOM Reintegration Handbook, 2020). Mali ve Çad gibi ülkelerde geri dönen çocuklar için özel mesleki eğitim programları uygulanmaktadır (UNICEF, 2021).

3. Prosedürlerin Aktörleri

Afrika kıtasında refakatsiz çocukların gönüllü geri dönüş süreçlerine dahil olan aktörler şunlardır:

- **Taraf Devletler:** Çocuğun menşe ülkesi, ev sahibi ülke ve transit ülkeler, geri dönüş sürecinde temel rol oynayan devletlerdir. Her bir devlet, çocukların güvenliğini sağlamak ve geri dönüş sürecinde işbirliği yapmakla yükümlüdür (Migration Data Portal, 2022).
- **Uluslararası Kuruluşlar:** UNHCR, IOM, UNICEF gibi uluslararası kuruluşlar, çocukların geri dönüş süreçlerinde yasal danışmanlık,

psikososyal destek, sağlık hizmetleri ve eğitim gibi alanlarda destek sağlarlar (IOM, 2021).

- **Yerel STK'lar:** Yerel sivil toplum kuruluşları, çocukların geri dönüş süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle, çocukların topluma entegrasyon süreçlerinde destek veren yerel STK'lar, çocukların eğitim ve sosyal hizmetlere erişimini kolaylaştırır (Save the Children, 2022).

4. Refakatsiz Çocukların Hakları ve Koruma Tedbirleri

Afrika'daki refakatsiz çocukların geri dönüş süreçlerinde, haklarının korunması ve insan haklarına uygun koşullarda geri dönmeleri hayati öneme sahiptir. Geri dönüş sürecinde çocuklar, tıbbi destekten psikolojik desteğe kadar geniş kapsamlı hizmetlerden yararlanmalıdır. Ayrıca, her çocuk için menşe ülkedeki yaşam koşulları göz önünde bulundurularak özel bir plan hazırlanmalıdır (IOM, 2021).

Afrika'da refakatsiz çocukların gönüllü geri dönüş süreçleri, karmaşık bir yasal ve sosyal çerçevede ele alınmalıdır. Geri dönen çocukların topluma entegrasyonu, eğitim olanakları ve psikososyal destek mekanizmaları sayesinde sağlanabilir. Geri dönüş süreçlerinin her aşamasında, çocuğun yüksek yararı ön planda tutulmalı ve uluslararası insan hakları ilkelerine uygun bir şekilde yönetilmelidir (UNHCR, 2021).

Refakatsiz Çocukların Gönüllü Geri Dönüş Prosedürlerinin Aktörleri

Afrika'da refakatsiz çocukların geri dönüş sürecinde birçok aktör görev alır. Bu aktörler, çocukların güvenliği, entegrasyonu ve korunması konusunda hayati rol oynarlar:

1. **Ev Sahibi Devletler:** Refakatsiz çocukların geri dönüş süreçlerinde ev sahibi ülkeler, çocukların sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlerden

faydalanmalarını sağlamakla yükümlüdür. Bu ülkeler, ayrıca çocukların aileleriyle buluşmalarını sağlamak amacıyla sosyal hizmet uzmanlarıyla iş birliği yapar. Afrika'daki refakatsiz çocuk sayısı 2022'de önemli bir artış göstermiştir. Ev sahibi devletler, çocukların ihtiyaçlarına uygun bakım ve barınma sağlamalıdır (Migration Data Portal, 2022).

2. **Menşe Ülkeler:** Çocukların geri dönüşleri sonrasında aile birleşimlerini kolaylaştırmak ve çocukların sosyal entegrasyonunu sağlamak menşe ülkelerin temel görevidir. Somali gibi ülkelerde, geri dönen refakatsiz çocuklar için entegrasyon süreçleri büyük ölçüde iyileştirilmiştir ve sosyal hizmet uzmanları çocukların güvenliğini sağlamak için çalışmaktadır (The United Nations in Somalia, 2021).

Uluslararası Kuruluşlar: IOM, UNICEF ve UNHCR gibi uluslararası kuruluşlar, refakatsiz çocukların gönüllü geri dönüşlerinde aktif rol oynar. IOM Reintegration Handbook, çocukların menşe ülkelerinde güvenli bir şekilde yeniden entegrasyonlarını sağlamak için bu kuruluşların uyguladığı prosedürleri detaylandırmaktadır. Bu kuruluşlar, çocukların sosyal ve psikolojik destek almasını sağlar ve ailelerine yeniden kavuşmaları için iş birliği yapar (IOM, 2020).

Ev Sahibi Ülkede Bir Çocuğun Yerleştirilmesi ve Bakımı

Afrika'daki ev sahibi ülkeler, refakatsiz çocukların yerleştirilmesi ve bakımı için çeşitli mekanizmalar oluşturur:

1. **Geçici Barınma:** Ev sahibi ülkelerde, refakatsiz çocuklar için güvenli geçici barınma sağlanır. *Emergency Trust Fund for Africa* tarafından finanse edilen projeler kapsamında, barınma merkezlerinde çocukların güvenliği ve temel ihtiyaçlarının karşılanması garanti altına alınır.

Ayrıca, bu merkezlerde çocuklara psikososyal destek hizmetleri de sunulur (Emergency Trust Fund for Africa, 2022).

2. **Eğitim ve Sağlık Hizmetleri:** Eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, çocukların topluma entegrasyonu açısından kritik öneme sahiptir. *Reintegration Handbook*, çocukların menşe ülkelerine geri döndükten sonra eğitimlerine devam etmelerini sağlayan projelere dikkat çeker. UNICEF ve IOM, geri dönen çocukların sağlık hizmetlerine erişimini sağlayarak fiziksel ve ruhsal sağlıklarını koruma altına alır (IOM *Reintegration Handbook*, 2020).
3. **Psikososyal Destek:** Göç sırasında travma yaşamış refakatsiz çocuklar için psikososyal destek sağlanmalıdır. *The United Nations in Somalia*, Somali'de geri dönen refakatsiz çocuklar için düzenli psikososyal destek programları yürütmektedir. Bu destek, çocukların travmalarıyla başa çıkmalarını ve yeniden topluma kazandırılmalarını sağlar (The United Nations in Somalia, 2021).

Yetişkinlerin Eşlik Ettiği Ayrılmış Çocuk ve Refakatsiz veya Ailesinden Ayrı Düşmüş Bir Çocuğun Yüksek Yararının Belirlenmesi

1. **Yetişkinlerin Eşlik Ettiği Ayrılmış Çocuk:** Bir refakatsiz çocuğa eşlik eden bir yetişkin varsa, bu kişi çocuğun güvenliğinden sorumludur. Ev sahibi ülkeler, bu süreçte çocuk ve refakatçinin güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. *Migration Data Portal*, çocuklara refakat eden yetişkinlerin rollerini açıklarken, ev sahibi devletlerin bu konuda özel güvenlik önlemleri aldığını vurgulamaktadır (Migration Data Portal, 2022).
2. **Çocuğun Yüksek Yararının Belirlenmesi:** Refakatsiz çocukların geri dönüş kararları, her zaman çocukların yüksek yararını gözeterek verilmelidir. *IOM Reintegration Handbook*, çocukların menşe ülkelerinde karşılaşılabilecekleri riskleri göz önüne alarak, bu kararların nasıl

alınması gerektiğini detaylandırır. Özellikle sosyal hizmet uzmanları ve uluslararası kuruluşlar, çocukların geri dönüş kararlarının çocukların en iyi yararına uygun şekilde alınması için çalışır (IOM Reintegration Handbook, 2020).

3. **Geri Dönüş Kararının Alınması:** Geri dönüş kararı, çocukların menşe ülkelerinde karşılaşacakları riskler ve güvenlik tehditleri göz önünde bulundurularak verilmelidir. *Emergency Trust Fund for Africa* tarafından desteklenen projelerde, geri dönen çocukların güvenli bir şekilde yeniden entegrasyonlarını sağlamak amacıyla özel programlar geliştirilmiştir (Emergency Trust Fund for Africa, 2022).

Libya'nın Sosyo-Ekonomik, Kültürel ve Güvenlik Durumu

Libya, 2011'deki iç savaşın ardından derin bir siyasi, ekonomik ve toplumsal istikrarsızlık dönemine girmiştir. İç savaşın sona ermesine rağmen, ülkenin çeşitli bölgelerinde süregelen çatışmalar, hükümetin merkezi kontrolünü zayıflatmış ve istikrarlı bir yönetim kurulamamıştır. Bu durum, Libya'yı hem kendi vatandaşları hem de göçmenler için tehlikeli bir bölge haline getirmiştir (Amnesty International, 2020).

Kaçakçılar tarafından çölde terkedilmiş düzensiz göçmen cesetleri, adli araştırmanın ardından defnedilmek için hazırlanıyor.

Sosyo-Ekonomik Zorluklar

Libya, büyük petrol rezervlerine sahip olmasına rağmen, ekonomik kalkınma ciddi şekilde engellenmiştir. İç savaşın etkisiyle altyapı büyük zarar görmüş, enerji ve su gibi temel hizmetlerin sağlanmasında sürekli kesintiler yaşanmıştır. Petrol üretimi, ülkenin başlıca gelir kaynağı olmasına rağmen, petrol sahaları ve rafineriler milis güçler tarafından kontrol edilmekte ya da sık sık sabote edilmektedir (Global Initiative, 2021). Bunun sonucunda, Libya'daki işsizlik oranları oldukça yüksektir ve genç nüfusun büyük bir kısmı işsizdir.

Ekonomik sorunlar sadece petrol sektöründeki aksaklıklarla sınırlı kalmamaktadır. İthalata bağımlı olan Libya, sınır kontrollerindeki zayıflık ve sürekli güvenlik tehditleri nedeniyle ciddi bir gıda ve temel tüketim malzemesi sıkıntısı çekmektedir. Gıda fiyatları hızla yükselmekte ve halkın büyük bir kesimi yoksulluk içinde yaşamaktadır. Ayrıca, kamusal hizmetlerde büyük aksamalar yaşanmakta, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlere erişim zorlaşmaktadır (UNHCR, 2021).

Libya'nın ekonomik zorlukları sadece iç dinamiklere bağlı kalmamış, bölgesel ve küresel ekonomi ile de ilişkilidir. 2020'deki COVID-19 pandemisi, ülkenin zaten kırılgan olan ekonomisini daha da zorlamıştır. Pandemi süresince ticaret hacmi küçülmüş, uluslararası yatırımlar azalmış ve Libya ekonomisi neredeyse tamamen dış yardımlara bağımlı hale gelmiştir (International Crisis Group, 2020). Uluslararası yardımların sürdürülebilirliği ise Libya'daki siyasi belirsizliklere bağlı kalmıştır.

Kültürel Zorluklar

Libya, etnik ve kabile temelli güçlü bir toplumsal yapıya sahiptir. Berberiler, Tuaregler, Tebu ve Arap kökenli topluluklar gibi çeşitli etnik gruplar, Libya'nın

demografik çeşitliliğini oluşturmaktadır. Ancak iç savaş sonrası bu gruplar arasındaki çatışmalar artmış ve toplumsal uyum bozulmuştur. Bu çatışmalar, milis güçlerin birbirine karşı üstünlük sağlama mücadelesiyle derinleşmiş ve sosyal düzenin kurulmasını daha da zorlaştırmıştır (Cole, 2012).

Etnik çatışmaların yanı sıra, Libya'da göçmenlere yönelik yaygın ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı kültürel bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Sahra Altı Afrika'dan gelen göçmenler, genellikle yerel halk tarafından dışlanmakta ve hak ihlallerine uğramaktadır. Bu göçmenler, iş bulmada ve sosyal hizmetlere erişimde ciddi zorluklarla karşılaşmaktadır (Médecins Sans Frontières, 2021). Yerel halkın göçmenlere yönelik olumsuz algısı, Libya'daki toplumsal kutuplaşmayı artırmakta ve göçmenlerin entegrasyonunu zorlaştırmaktadır (Human Rights Watch, 2021).

Güvenlik Durumu

Libya'da güvenlik, ülkenin en büyük sorunlarından biridir. 2011'de Muammer Kaddafi'nin devrilmesinden sonra ülkede merkezi bir otorite kurulamamış, bu da farklı milis gruplarının ve aşiretlerin kontrolü ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır. Libya'nın doğusunda General Khalifa Haftar'ın kontrolünde bulunan Libya Ulusal Ordusu (LNA) ile batısındaki Trablus merkezli Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) arasındaki çatışmalar, ülkenin siyasi ve askeri bölünmüşlüğü derinleştirmiştir (IOM, 2023).

Silahlı gruplar arasındaki bu güç mücadelesi, sivil halk ve göçmenler için ciddi güvenlik tehditleri yaratmaktadır. Milis grupların kontrolündeki bölgelerde, siviller zorla çalıştırılmakta, adam kaçırmaya, cinsel istismar ve yağmalama gibi insan hakları ihlalleri yaşanmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ve Amnesty International gibi kuruluşlar, Libya'da bulunan göçmen kamplarında

insan kaçakçılığı ve kötü muamele vakalarının sıkça yaşandığını rapor etmektedir (Amnesty International, 2020).

Göçmenler için Libya, sadece bir transit noktası değil, aynı zamanda büyük bir risk bölgesi haline gelmiştir. Denize açılmayı bekleyen binlerce göçmen, insan tacirlerinin eline düşmekte ve köle pazarlarında satılmaktadır. Libya, Akdeniz'e geçiş için kullanılan en tehlikeli rotalardan biri olarak kabul edilmekte, çok sayıda göçmen bu yolculuk sırasında yaşamını yitirmektedir. 2023 yılı itibarıyla, IOM Missing Migrants Project verilerine göre, Libya kıyılarında hayatını kaybeden göçmenlerin sayısı 20.000'i aşmıştır (IOM, 2023).

Uluslararası Müdahaleler

Libya'da süregelen çatışmalar ve insan hakları ihlalleri, uluslararası toplumu harekete geçirmiştir. Birleşmiş Milletler, Libya'daki siyasi süreci desteklemekte, ancak silahlı gruplar arasında kalıcı bir ateşkes sağlanamamaktadır. Ayrıca, Avrupa Birliği ve komşu ülkeler, Libya'dan Avrupa'ya göçmen akışını engellemek için sınır güvenliği projeleri ve geri dönüş programları geliştirmektedir (European Union External Action, 2020). Ancak bu çabalar, göçmenlerin hak ihlalleri yaşamasını önlemekte yetersiz kalmaktadır (IOM, 2021).

Türkiye de Libya'daki barış sürecine dahil olmuş ve 2020'de Ulusal Mutabakat Hükümeti ile yaptığı anlaşma doğrultusunda askeri destek sunmuştur. Türkiye'nin Libya'da sunduğu askeri ve diplomatik destek, bölgedeki istikrarı sağlama çabaları içinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak güvenliğin sağlanabilmesi için siyasi çözümün yanı sıra ekonomik kalkınma projelerinin de eş zamanlı olarak yürütülmesi gerekmektedir (International Crisis Group, 2020).

Libya'da Düzensiz Göç ve Gönüllü Geri Dönüş Planlanan Bölgeler

- **Trablus:** Başkent Trablus, Libya'daki düzensiz göçmenlerin en yoğun olarak bulunduğu şehirdir. Göçmen kamplarında yaşam koşulları çok zordur; gıda, su ve tıbbi yardım sınırlıdır. IOM ve UNHCR gibi kuruluşlar, göçmenlere gönüllü geri dönüş programları sunarak bu zorlu yaşam şartlarından kurtulmalarına yardımcı olmaktadır. Trablus'ta ayrıca Libya Sahil Güvenliği tarafından yakalanan göçmenler, Avrupa'ya geçmek isterken geri gönderilmekte ve bu kamplarda uzun süre gözaltında tutulmaktadır (Amnesty International, 2020).
- **Sebha:** Sebha, güneydeki Sahel bölgesinden gelen göçmenlerin toplandığı önemli bir geçiş noktasıdır. Çad, Nijer ve Sudan'dan gelen göçmenler burada yoğun olarak bulunur. Milis grupların ve insan kaçakçılarının kontrolü altındaki bu bölgede göçmenler zorla çalıştırılmakta ve kötü muameleye maruz kalmaktadır. UNHCR tarafından desteklenen geri dönüş programları, Sebha'daki göçmenlerin ülkelerine güvenli bir şekilde dönmeleri için fırsatlar sunmaktadır (UNHCR, 2020).
- **Bingazi:** Bingazi, Libya'nın doğusunda, deniz yoluyla Avrupa'ya geçiş yapmak isteyen göçmenlerin yoğunlaştığı bir diğer önemli şehirdir. Ancak burada da güvenlik riskleri oldukça fazladır. Göçmenler, yerel milisler tarafından kaçırılma ve zorla çalıştırılma tehlikesiyle karşı karşıyadır. IOM ve BM, Bingazi'de bulunan göçmenlerin güvenli geri dönüşlerini teşvik eden programlar yürütmektedir (IOM, 2020).

Fas'ın Sosyo-Ekonomik, Kültürel ve Güvenlik Durumu

Fas, Kuzey Afrika'nın en istikrarlı ülkelerinden biri olarak bilinse de, ülke içinde ciddi sosyo-ekonomik zorluklar mevcuttur. Ülkenin nispeten güvenli ve

istikrarlı bir yapıya sahip olması, özellikle Sahra Altı Afrika'dan gelen düzensiz göçmenler için Fas'ı önemli bir transit ülke ve yerleşim noktası haline getirmiştir. Ancak bu göçmenler, hem ekonomik hem de sosyal entegrasyon açısından büyük zorluklarla karşılaşmaktadır (IOM, 2020).

Fas dağlarında uyuşturucu tarlaları. Kenarda bulunan derme çatma evlerde düzensiz göçmenlerin çokluğu dikkat çekiyor.

Sosyo-Ekonomik Zorluklar

Fas, son yıllarda ekonomik büyüme göstermesine rağmen, işsizlik oranları özellikle genç nüfus arasında yüksek seviyelerde kalmaya devam etmektedir. Ülkede işsizlik oranı %12 civarındayken, bu oran gençler arasında %30'un üzerindedir (World Bank, 2021). Ekonomik büyüme daha çok kentlerde yoğunlaşırken, kırsal kesimlerde yoksulluk devam etmektedir. Özellikle gençler arasında iş bulma sorunu, toplumsal huzursuzluğun ana kaynaklarından biridir.

Bu durum, Sahra Altı Afrika'dan gelen göçmenler için daha büyük zorluklar yaratmaktadır. Göçmenler genellikle vasıfsız işlerde çalışmak zorunda kalmakta ve düşük ücretlerle geçimlerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) raporlarına göre, Fas'taki göçmenlerin büyük bir kısmı tarım, inşaat ve hizmet sektörlerinde istihdam edilmekte, ancak çalışma koşulları zor ve güvencesizdir (ILO, 2021). Fas hükümeti, göçmenlerin entegrasyonunu desteklemek amacıyla çeşitli sosyal programlar yürütse de, bu çabalar sınırlı kalmakta ve göçmenler hala önemli ekonomik zorluklarla karşılaşmaktadır.

Fas aynı zamanda Avrupa Birliği (AB) ile ekonomik ve ticari işbirliğini güçlendirmektedir. Göç ve sınır güvenliği konularında AB ile işbirliği içinde olan Fas, düzensiz göçmenlerin Avrupa'ya geçişini engellemek için sınır kontrollerini sıkılaştırmıştır. Fas-AB işbirliği kapsamında, Fas hükümeti göçmenleri geri kabul etmekte ve Avrupa'ya geçişlerini sınırlandırmak için geri dönüş programları uygulamaktadır. Ancak bu programlar, göçmenlerin sosyal ve ekonomik entegrasyonunu yeterince desteklememekte ve çoğu göçmen, Avrupa'ya ulaşma umuduyla transit bölgelerde sıkışıp kalmaktadır (European Commission, 2020).

Kültürel Zorluklar

Fas, tarih boyunca farklı etnik grupların ve kültürlerin buluşma noktası olmuştur. Arap, Berberi ve Sahra Altı Afrika kökenli halklar, ülkenin demografik yapısını şekillendirmektedir. Bu etnik çeşitlilik, kültürel zenginliği beraberinde getirirken, aynı zamanda göçmenler için entegrasyon zorluklarını da artırmaktadır (Amnesty International, 2021).

Fas'ta yerel halk ile göçmenler arasında toplumsal gerilimler zaman zaman su yüzüne çıkmaktadır. Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) raporlarına göre, göçmenler ayrımcılıkla karşı karşıya kalmakta ve toplumun kenarında yaşamlarını sürdürmektedir. Bu durum, özellikle İspanya'ya yakın bölgelerde yoğunlaşmakta ve göçmenler Avrupa'ya geçiş umuduyla yaşamlarını riske atmaktadırlar. Göçmenlerin çoğu, uzun süre boyunca transit bölgelerde kalmakta ve topluma tam anlamıyla entegre olamamaktadır.

Fas'taki göçmenler, dil engeli, kültürel farklılıklar ve toplumsal dışlanma gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Arapça ve Berberi dillerinin hakim olduğu bu coğrafyada, Fransızca da yaygın olarak konuşulmasına rağmen, Sahra Altı Afrika'dan gelen göçmenlerin büyük bir kısmı farklı diller konuşmakta ve bu durum toplumsal entegrasyonu zorlaştırmaktadır. Göçmenlerin dil bariyeri nedeniyle eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde de sıkıntı yaşadıkları gözlemlenmektedir (IOM, 2021).

Güvenlik Durumu

Fas, bölgedeki diğer Kuzey Afrika ülkelerine kıyasla daha istikrarlı bir güvenlik ortamına sahiptir. Ancak özellikle İspanya sınırına yakın Ceuta ve Melilla gibi bölgelerde sınır güvenliği son derece sıkıdır. Fas hükümeti, Avrupa Birliği ile işbirliği yaparak düzensiz göçle mücadele etmekte ve göçmen akışını kontrol

altında tutmak için sınır güçlerini güçlendirmektedir (European Commission, 2020).

Fas'ın Akdeniz kıyılarındaki bölgeleri, Avrupa'ya geçiş yapmak isteyen göçmenlerin yoğun olarak bulunduğu alanlar haline gelmiştir. Göçmenler, genellikle insan kaçakçılarının eline düşmekte ve tehlikeli deniz yolculukları sırasında büyük riskler altına girmektedirler. Fas Sahil Güvenliği, bu geçişleri engellemek amacıyla operasyonlar düzenlemekte, ancak göçmenler çoğu zaman yetersiz donanımlı teknelerde denize açılmaya çalışmakta ve bu da ölümlü kazalara neden olmaktadır. IOM verilerine göre, 2023 yılı itibarıyla Akdeniz'i geçmeye çalışırken hayatını kaybeden göçmen sayısı artmaya devam etmektedir (IOM, 2023).

Bir diğer önemli başlık olarak, Fas'ın sosyo-ekonomik, kültürel ve güvenlik durumu, uzun süredir tartışmalı olan Batı Sahra bölgesi ile yakından ilişkilidir. Batı Sahra, Fas tarafından ilhak edilen bir bölge olmasına rağmen, bölgenin bağımsızlığı için mücadele eden Polisario Cephesi ve yerel halk arasındaki çatışmalar, bölgedeki istikrarı tehdit eden en önemli unsurlardan biridir. Uluslararası alanda Batı Sahra'nın statüsü tartışmalı olup, Fas hükümeti bölgeyi kendi toprakları olarak kabul etmekte ve burada geniş bir askeri varlık bulundurmaktadır. Batı Sahra'da süregelen gerilimler, Fas'ın genel güvenlik politikalarını ve uluslararası ilişkilerini de etkilemektedir (Human Rights Watch, 2021).

Fas hükümeti, düzensiz göçmenleri sınır bölgelerinde yoğun bir şekilde kontrol altında tutarken, aynı zamanda geri dönüş programlarını da devreye sokmaktadır. Avrupa Birliği ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde, Fas'a gelen göçmenler için gönüllü geri dönüş teşvikleri sağlanmakta ve menşe ülkelerine güvenli dönüşleri desteklenmektedir (IOM, 2022). Ancak göçmenler için

güvenli geri dönüş koşulları her zaman sağlanamamaktadır ve birçok göçmen bu süreçte istismar, insan kaçakçılığı ve kötü muamele ile karşı karşıya kalmaktadır (Amnesty International, 2021)

Uluslararası Müdahale ve İşbirliği

Fas, düzensiz göçle mücadele konusunda bölgesel ve uluslararası işbirliğine önem veren bir politika izlemektedir. Birleşmiş Milletler (BM), IOM ve UNHCR gibi uluslararası kuruluşlarla yapılan işbirlikleri çerçevesinde, göçmenlerin haklarının korunması ve gönüllü geri dönüş süreçlerinin desteklenmesi amacıyla çeşitli projeler yürütülmektedir. Fas hükümeti, bu işbirlikleri sayesinde düzensiz göçle daha etkili mücadele etmeyi ve göçmenlerin güvenli bir şekilde geri dönmelerini sağlamayı hedeflemektedir (IOM, 2021).

Fas'ın AB ile yaptığı geri kabul anlaşmaları, göçmenlerin Avrupa'ya ulaşmalarını zorlaştırmakta ve transit bölgelerde sıkışmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda, Fas'taki göçmenlerin geri dönüş süreçlerini iyileştirmek ve menşe ülkelerine entegrasyonlarını sağlamak için daha fazla uluslararası destek gerekmektedir. Özellikle göçmenlerin geldikleri ülkelerde ekonomik kalkınma projelerine yönelik yardımlar artırılmalı, Fas'taki transit süreç daha insani ve güvenli hale getirilmelidir (UNHCR, 2020).

Fas'ta Düzensiz Göç ve Gönüllü Geri Dönüş Planlanan Bölgeler

- **Tanca:** Tanca, düzensiz göçmenlerin Avrupa'ya geçişte kullandıkları ana bölgelerden biridir. Göçmenler, buradan Akdeniz'i geçerek İspanya'ya ulaşmayı hedefler. Ancak son yıllarda sıkılaştırılan sınır güvenliği nedeniyle göçmenler geri gönderilmekte ve gönüllü geri dönüş programlarına yönlendirilmektedir. Fas hükümeti ve IOM, Tanca'da bulunan

göçmenlere sağlık hizmetleri ve geri dönüş desteği sağlamaktadır (Amnesty International, 2020).

- **Nador:** Melilla sınırına yakın olan Nador, Avrupa'ya kara yoluyla geçiş yapmak isteyen düzensiz göçmenlerin yoğun olarak bulunduğu bir bölgedir. Göçmenler, buradaki sıkı güvenlik önlemleri nedeniyle sınır geçişlerinde başarısız olunca geri dönüş programlarına katılmaya yönlendirilmektedir. UNHCR ve yerel hükümetler, Nador'daki göçmenler için geri dönüş desteği sunmakta ve onları güvenli bir şekilde menşe ülkelerine döndürmektedir (Amnesty International, 2021).
- **Kazablanka ve Rabat:** Kazablanka ve Rabat, Fas'ın ekonomik ve idari merkezleri olarak göçmenlerin hem geçici olarak yerleştirildiği hem de gönüllü geri dönüş programlarına katıldığı önemli şehirlerdir. IOM ve UNHCR, bu şehirlerde göçmenlere yönelik eğitim, mesleki destek ve psikososyal hizmetler sunarak geri dönüş sürecini kolaylaştırmaktadır (IOM, 2021).

Bölüm 2: Gönüllü Geri Dönüş Saha Araştırması - Fas

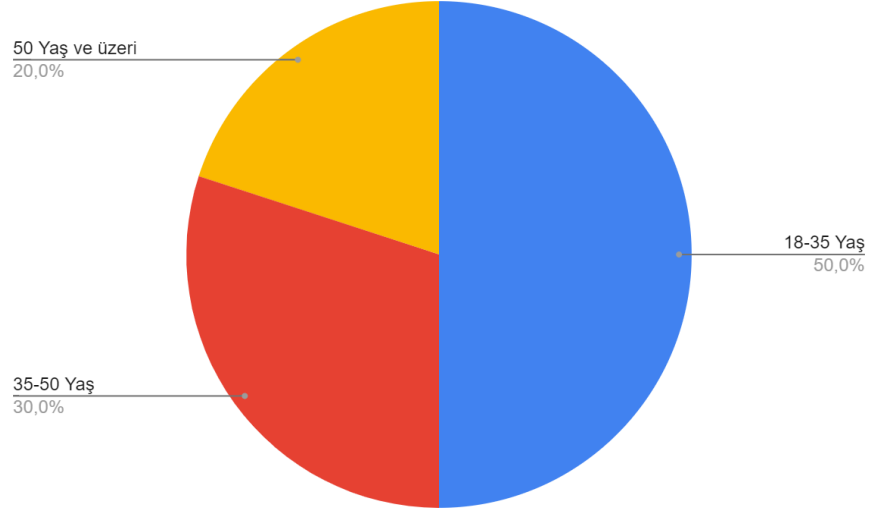
Bu bölümde, Fas'ta yapılan saha araştırmasına dayalı olarak düzensiz göçmenlerin demografik yapıları, ekonomik koşulları ve gönüllü geri dönüş programlarına katılım istekleri incelenmiştir. Araştırma, Fas'ta 40 hane üzerinde gerçekleştirilmiş olup katılımcıların milletlerine göre dağılımı yapılmıştır. Görüşme yapılan göçmenler genellikle Sahra Altı Afrika'dan gelen bireylerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan göçmenler arasında en yaygın milletler Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Fildişi Sahili, Gine, Senegal ve Burkina Faso gibi ülkelerden gelen bireylerdir. Bu ülkelerdeki çatışmalar ve ekonomik sorunlar, göçün temel sebepleri arasında yer almaktadır.

Cinsiyete G6re Dağılım (Fas)

G6rüşme yapılan g6çmenlerin %65'i erkek, %35'i kadın olarak belirlenmiştir. Erkek g6çmenlerin b6y6k bir kısmı, Sahra Altı Afrika'dan Fas'a geçişte genellikle daha zorlu işlerde çalışmakta ve geri d6nüş programlarına daha fazla başvurmaktadır. Kadınların geri d6nüş programlarına başvuruları ise genellikle ailelerine bakma sorumluluğu ile ilişkilidir. 6zellikle Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nden gelen bir katılımcı, geri d6nme kararını ailesini geride bırakmanın getirdiği travmayla aldığını belirtmiştir. Kadın g6çmenlerin çoğu, çocuklarıyla birlikte geri d6nmeyi planlamaktadır.

Grafik 1 - Katılımcıların Yaş Aralığı (Fas)

Görüşme yapılan katılımcıların yaş aralıkları şu şekildedir:

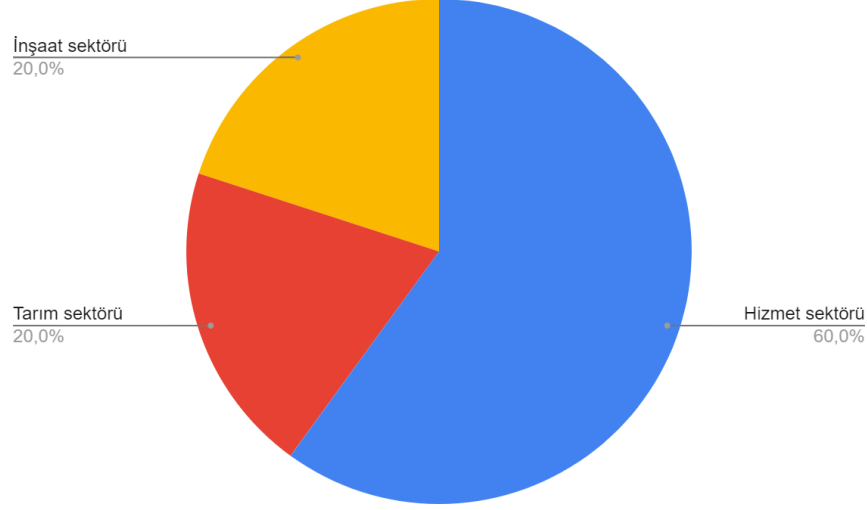

%50'si 18-35 yaş aralığında,
%30'u 35-50 yaş aralığında,
%20'si 50 yaş ve üzerindedir.

Genç göçmenler, özellikle Fildişi Sahili ve Gine'den gelenler, Fas'a ekonomik fırsatlar umuduyla gelmişlerdir. Ancak, iş bulma zorlukları nedeniyle geri dönüş programlarına başvurmuşlardır. 20 yaşındaki bir Senegalli göçmen, geri dönüş kararı almasının nedenini şu sözlerle açıklamıştır: "Fas'ta beklediğim ekonomik fırsatları bulamadım, eve dönüp yeni bir başlangıç yapmak istiyorum".

Grafik 2 - Katılımcıların Meslekleri (Fas)

Araştırma, görüşme yapılan göçmenlerin meslek dağılımlarını aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır:

%60'ı hizmet sektöründe,
%20'si tarım sektöründe,
%20'si inşaat sektöründe çalışmaktadır.

Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nden gelen bir tarım işçisi, mevsimlik işlerin düzensizliği ve iş güvencesinin olmaması nedeniyle geri dönüş programına başvurduğunu ifade etmiştir. Tarım işçileri arasında geri dönüş oranları daha yüksektir, çünkü mevsim sonunda işsiz kalma riski yüksektir.

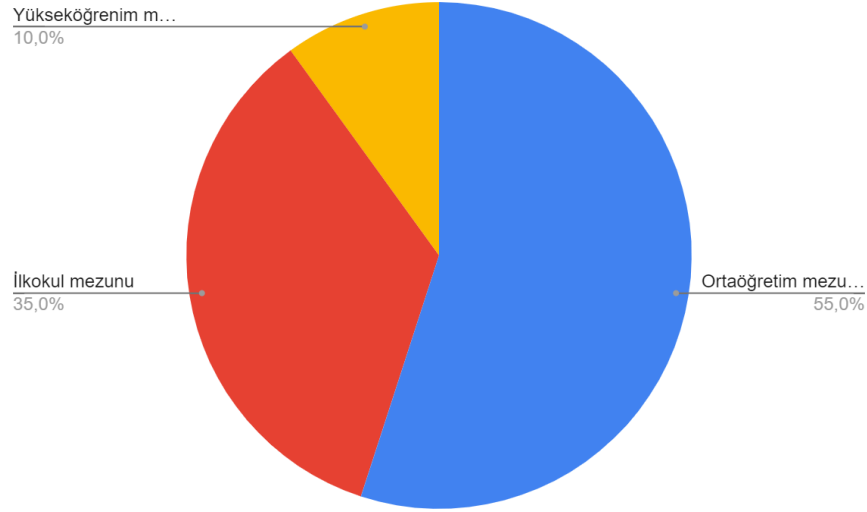
Haneye Giren Toplam Gelir (Fas)

Görüşme yapılan göçmenlerin çoğunluğu, aylık 200 doların altında gelir elde etmektedir. Fas'ta çalışmakta zorlanan bu grup, düşük gelir nedeniyle geri dönüşü değerlendirmeye almıştır. %75'i geçinmekte zorlandıklarını belirtmiş, %60'ı menşe ülkelerinde daha rahat geçinebileceklerini düşünmektedir.

Örneğin, Gine'den gelen bir katılımcı, Fas'ta bulduğu işin vasıfsız ve düşük ücretli olduğunu, geri dönüp kendi işini kurmayı umduğunu belirtmiştir.

Grafik 3 - Katılımcıların Eğitim Durumu (Fas)

Görüşme yapılan katılımcıların eğitim düzeyi şu şekildedir:

%55'i ortaöğretim mezunu,
%35'i ilkokul mezunu veya daha düşük eğitim seviyesine sahip,
%10'u yükseköğrenim mezunudur.

Düşük eğitim seviyesine sahip göçmenler, Fas'ta genellikle vasıfsız işlerde çalıştıkları için geri dönüşe daha hızlı karar verirler. Eğitim seviyesi yüksek olan göçmenler, iş bulma şanslarının daha yüksek olması nedeniyle geri dönüş programlarına başvurmayı son çare olarak görmektedirler.

Medeni Durum (Fas)

Görüşme yapılan göçmenlerin %50'si bekarıdır. Bekar göçmenler, genellikle daha az ailevi sorumluluğa sahip oldukları için geri dönüş kararı alma konusunda daha hızlıdır. Ancak, evli olan göçmenler, Fas'ta zor ekonomik koşullara rağmen aile sorumlulukları nedeniyle geri dönüş kararını daha temkinli vermektedirler. Bir kadın katılımcı, çocuğu için Fas'ta daha iyi bir gelecek umuduyla kaldığını, ancak iş bulamaması durumunda geri dönüşü ciddi olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir.

Göçmenlerin Geliş Sebepleri (Fas)

Fas'a gelen göçmenlerin %50'si ekonomik nedenlerle bu ülkeye gelmiştir. Sahra Altı Afrika'dan gelen göçmenler, Avrupa'ya geçiş umuduyla Fas'ta bir süre kalmayı planlamışlardır. Ancak, Fas'ta da iş bulamayanlar, geri dönüş programlarına olan ilgiyi artırmıştır. Bir Senegalli göçmen, Avrupa'ya geçemediği için geri dönmeye karar verdiğini söylemiştir.

Geri Dönüş Kararı (Fas)

Görüşme yapılan katılımcıların %65'i geri dönüş için yeterli ekonomik destek sağlandığında geri dönmeye istekli olduklarını belirtmiştir. Katılımcılardan biri, Fas'taki hayal kırıklığı sonrası ailesinin yanına geri dönmeyi ciddi olarak düşündüğünü belirtmiştir: "Başlangıçta Fas, Avrupa'ya giden yoldu, ama şimdi eve dönmekten başka çarem yok".

Bölüm 3.Gönüllü Geri Dönüş Saha Araştırması - Libya

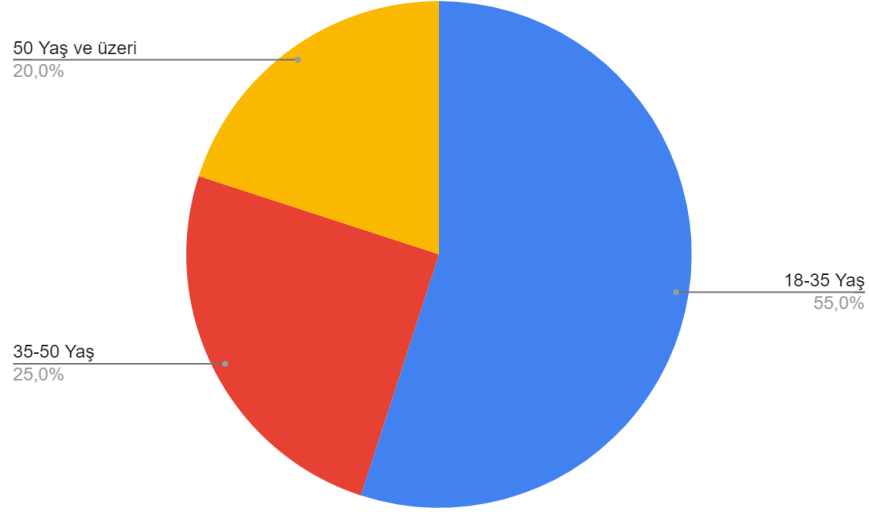
Bu bölümde, Libya'daki düzensiz göçmenlerle yapılan saha araştırmasının bulguları sunulmaktadır. Libya, hem Akdeniz üzerinden Avrupa'ya geçiş için stratejik bir ülke hem de güvenlik riskleri ve ekonomik zorluklar nedeniyle göçmenler için tehlikeli bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma, Libya'da 20 haneden ve bir mülteci kampında yaşayan 10 göçmenden elde edilen verilerle yapılmıştır.

Cinsiyete Göre Dağılım (Libya)

Libya'da görüşme yapılan göçmenlerin %72'si erkek, %28'i kadındır. Çoğu erkek göçmen, inşaat ve tarım sektörlerinde çalışmaktadır. Bir Sudanlı göçmen, "Evime para göndermek için Libya'da çalışıyorum, ama riskler çok fazla. İmkânım olursa geri dönmek istiyorum" diyerek geri dönüş planlarından bahsetmiştir. Kadın göçmenler ise genellikle çocukları ve aileleriyle geri dönme eğilimindedir .

Grafik 4 - Katılımcıların Yaş Aralığı (Libya)

Katılımcıların yaş aralıkları şu şekildedir:

%55'i 18-35 yaş aralığında

%25'i 35-50 yaş aralığında

%20'si ise 50 yaş ve üzerindedir

Genç göçmenler, iş bulmak umuduyla Libya'ya göç etmişlerdir, ancak işsizlik oranları yüksek olduğu için geri dönüş programlarına daha fazla ilgi göstermektedirler. Bir Gambiyalı genç, "Libya'ya Avrupa'ya geçmek için geldim, ama denemelerim başarısız oldu. Artık evime dönüp orada bir iş bulmak istiyorum" diyerek geri dönüş kararını paylaşmıştır .

Katılımcıların Meslekleri (Libya)

Libya'daki göçmenlerin **%65'i tarım ve inşaat sektörlerinde** çalışmaktadır. Bu işlerin geçici ve mevsimlik doğası nedeniyle göçmenler genellikle uzun vadeli iş fırsatlarına erişememektedirler. Katılımcılardan biri, "Her gün yeni bir iş bulmam gerekiyor. Kalıcı bir iş olmadığında geri dönmek daha iyi olabilir"

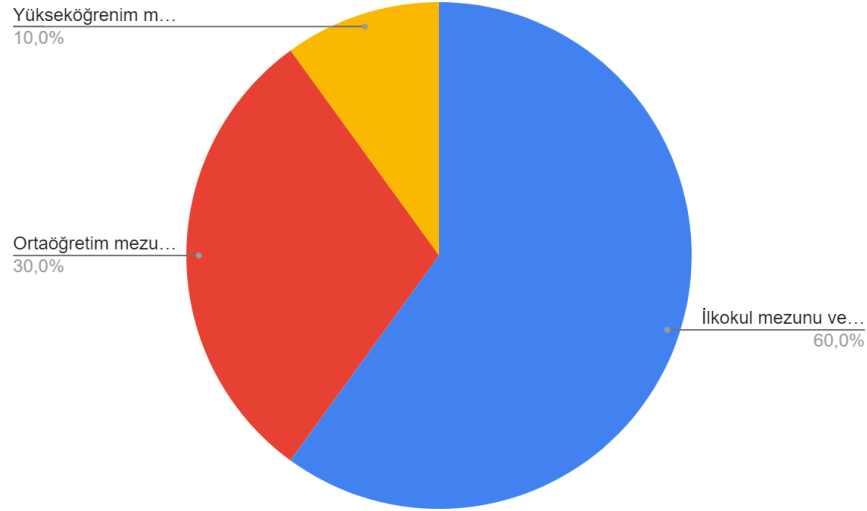
diyerek çalışma şartlarının zorluklarını ifade etmiştir. Mülteci kampındaki katılımcılar ise iş bulmakta daha fazla zorluk yaşamaktadır .

Haneye Giren Toplam Gelir (Libya)

Libya'da göçmenlerin %80'i, aylık 200 doların altında gelir elde etmektedir. Gelirlerin düzensiz olması, göçmenlerin yaşamlarını sürdürebilmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle katılımcıların çoğu geri dönüş programlarına başvurmayı düşünmektedir. "Ailem için Libya'ya geldim, ama burada geçinemiyorum. Geri dönmekten başka çarem yok" diyen bir Nijeryalı göçmen, zor ekonomik şartları özetlemiştir.

Grafik 5 - Katılımcıların Eğitim Durumu (Libya)

Katılımcıların eğitim seviyeleri şu şekildedir:

%60'ı ilkokul mezunu veya daha düşük seviyededir

%30'u ortaöğretim mezunu

%10'u yükseköğretim mezunudur

Düşük eğitim seviyesi, göçmenlerin iş bulma şansını azaltmakta ve geri dönüş programlarına yönelmelerini hızlandırmaktadır. "Libya'da yüksek eğitimimle iş bulmak umuduyla geldim, ama beklediğimi bulamadım" diyen bir Eritreli göçmen, geri dönme kararı üzerinde eğitim seviyesinin önemini vurgulamıştır.

Medeni Durumu (Libya)

Göçmenlerin %52'si bekâr olup, evli olan göçmenler ise daha temkinli davranmaktadır. Bekar göçmenler, genellikle sorumlulukları az olduğu için daha hızlı karar verip geri dönmeyi tercih etmektedir. Mülteci kampındaki bir kadın göçmen, "Çocuklarımla buradayım, ama Libya'da güvenlik yok. Güvende hissetmediğim için geri dönmeyi düşünüyorum" diyerek ailevi sorumlulukların geri dönüş üzerindeki etkisini açıklamıştır .

Göçmenlerin Geliş Sebepleri (Libya)

Libya'daki göçmenlerin %65'i savaştan kaçmak, %25'i ekonomik nedenlerle buraya gelmiştir. Siyasi baskı, savaş ve çatışmalar, göçmenlerin çoğunun Libya'ya kaçmasına neden olurken, birçoğu Avrupa'ya geçiş umuduyla Libya'da kalmıştır. Ancak, Avrupa'ya geçemeyen göçmenler Libya'daki güvensiz koşullardan dolayı geri dönüş programlarına başvurmuşlardır .

Geri Dönüş Kararı (Libya)

Göçmenlerin %70'i geri dönmeyi planlamaktadır, ancak bazıları Avrupa'ya geçiş denemelerini sürdürmek istemektedir. Libya'daki geri dönüş programlarına katılım oranları, programların güvenilirliği ve sağlanan teşviklere bağlıdır. Bir göçmen, "Libya'da işler çok zor, ama geri dönmeden önce Avrupa'ya bir kez daha denemek istiyorum" diyerek kararını paylaşmıştır.

Barınılan Hane Tipi (Libya)

Araştırmaya katılanların %60'ı geçici barınaklarda, %40'ı ise göçmen kamplarında kalmaktadır. Libya'daki kamplar genellikle temel sağlık hizmetlerinden yoksundur ve ciddi güvenlik riskleri barındırmaktadır. Mülteci kampında kalan bir katılımcı, "Kamptaki koşullar çok zor, yeterli su ve sağlık hizmeti yok. Geri dönmeyi ciddi olarak düşünüyorum" diyerek yaşadığı koşulları anlatmıştır .

Geri Dönüş Programlarına Katılım Oranları (Libya)

Libya'da geri dönüş programlarına katılım oranı %45'tir. Göçmenler, Libya'daki güvenlik sorunları ve iş bulma zorlukları nedeniyle geri dönüş programlarına başvurmakta, ancak programlar hakkında bilgi eksikliği ve güvenlik endişeleri nedeniyle katılım oranları düşük kalmaktadır. Bir göçmen, "Programlardan haberdar olduktan sonra başvurduğum, geri dönmek bana en iyi seçenek gibi geliyor" diyerek kararını açıklamıştır .

Libya'daki Gözaltı Merkezlerindeki Durum ve Geri Dönüş Programları

Libya, Sahra Altı Afrika'dan gelen düzensiz göçmenler için Avrupa'ya açılan kapı olma özelliği taşıırken, aynı zamanda tehlikeli geçiş rotalarından biri olarak bilinir. Libya'nın başkenti Trablus başta olmak üzere birçok bölgede, düzensiz göçmenler insan tacirlerinin eline düşmekte ya da Libya güvenlik güçleri tarafından gözaltına alınarak merkezlere yerleştirilmektedir. Bu gözaltı merkezlerinde tutulan göçmenlerin çoğu, yasa dışı sınır geçişi sırasında yakalanmış ya da Avrupa'ya geçme umuduyla Libya'da mahsur kalmıştır.

Gözaltı Merkezlerindeki Koşullar

Libya'daki gözaltı merkezleri, uluslararası kuruluşlar ve insan hakları örgütleri tarafından defalarca kez insan hakları ihlalleriyle gündeme getirilmiştir. Merkezlerde kalan göçmenler; yetersiz beslenme, hijyen koşullarının eksikliği, sağlık hizmetlerine erişim zorlukları, şiddet ve kötü muamele gibi ciddi insanlık dışı koşullarla karşı karşıya kalmaktadır. IOM ve MSF gibi uluslararası kuruluşların raporlarına göre, gözaltı merkezlerinde sık sık fiziksel şiddet olayları yaşanmakta ve göçmenlerin psikolojik sağlıkları da ciddi şekilde etkilenmektedir.

Bir göçmen, Libya'daki bir gözaltı merkezinde yaşadıklarını şu şekilde ifade etmiştir: "Libya'da insan tacirlerinin eline düştük. Birkaç gün aç bırakıldık, dövüldük. İki arkadaşımı kaybettim, onlar açlıktan ve hastalıktan öldüler. Artık sadece geri dönmek istiyorum."

Güvenlik ve İnsan Hakları İhlalleri

Libya'daki gözaltı merkezlerinde, göçmenler birçok güvenlik riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Kamplarda düzen sağlanamadığı gibi, göçmenlerin korunması da büyük bir sorun teşkil etmektedir. Milis güçler ve insan kaçakçılığı çeteleri göçmenleri zorla çalıştırmakta, şiddet ve cinsel istismara maruz bırakmaktadır. Özellikle kadın ve çocuklar, bu tür tehditlere karşı daha savunmasız durumdadır. Uluslararası kuruluşlar, gözaltı merkezlerindeki şiddet ve insan hakları ihlalleri hakkında birçok rapor yayınlamış ve bu durumun iyileştirilmesi için çağrıda bulunmuştur.

Trablus'taki bir gözaltı merkezinde tutulan genç bir Nijeryalı kadın, geri dönüş kararıyla ilgili yaşadığı süreci şu sözlerle anlatmıştır: "Kampta sürekli bir korku içindeydik. Gece kapılar kilitlenmiyordu ve korumasızdık. Avrupa'ya

gitmek istiyordum ama şimdi evime dönmekten başka seçeneğim olmadığını görüyorum."

Gözaltı Merkezlerindeki Kişisel Deneyimler

Libya'daki gözaltı merkezlerinde yaşanan kişisel deneyimler, göçmenlerin geri dönüş kararlarını doğrudan etkilemektedir. Trablus'taki gözaltı merkezlerinde tutulan bazı göçmenler, kaçırılma, zorla çalıştırılma ve taciz gibi deneyimlerle yüzleşmiş, bu durumlar onların gönüllü geri dönüş programlarına başvurmalarına yol açmıştır. Birçok göçmen, gözaltında kaldıkları süre boyunca temel insani ihtiyaçlardan yoksun kaldıklarını ve sağlık sorunlarıyla baş etmek zorunda kaldıklarını belirtmiştir.

Eritreli bir göçmen, gözaltında yaşadığı zorlukları anlatırken, "Aç kaldık, hasta olduk ama kimse yardım etmedi. Geri dönmek istiyorum, çünkü burada daha fazla kalırsam öleceğim" demiştir. Bu tür bireysel hikayeler, göçmenlerin Libya'daki merkezlerden kaçıp menşe ülkelerine dönme kararlarını hızlandıran faktörler arasında yer alır.

Geri Dönüş Programlarına Katılım

Libya'daki gözaltı merkezlerinde bulunan göçmenler için gönüllü geri dönüş programları, güvenli bir çıkış yolu olarak görülmektedir. IOM ve UNHCR, Libya'daki göçmenlerin menşe ülkelerine güvenli bir şekilde dönebilmeleri için çeşitli programlar yürütmektedir. Geri dönüş programlarına katılan göçmenler, genellikle Libya'da karşılaştıkları güvenlik tehditleri, iş bulma zorlukları ve zorlu yaşam koşulları nedeniyle bu programları değerlendirmektedirler.

Trablus'taki gözaltı merkezlerinden birinde tutulan Ganalı bir göçmen, "Libya'ya Avrupa'ya geçme umuduyla geldim. Ancak buradaki şartlar beni geri

dönmeye zorladı. Artık Avrupa'ya gitme hayalimi unuttum, tek isteğim eve dönmek" diyerek geri dönüş kararını açıklamıştır. Geri dönüş programlarına katılım oranları, Libya'daki kötü yaşam koşulları ve güvenlik eksikliği nedeniyle artış göstermektedir. Özellikle kadınlar ve çocuklar, geri dönüş programlarını daha erken değerlendirmektedirler.

Geri Dönüş Sonrası Entegrasyon ve Destek İhtiyacı

Libya'daki gözaltı merkezlerinde bulunan göçmenler için geri dönüş süreci yalnızca fiziksel bir yolculuk değildir; aynı zamanda psikolojik ve sosyal bir entegrasyon süreci olarak da ele alınmalıdır. Geri dönen göçmenlerin menşe ülkelerinde yeniden entegrasyonları için psikososyal destek, mesleki eğitim ve ekonomik kalkınma projeleri büyük önem taşımaktadır. Libya'da yaşanan travmatik deneyimlerin ardından, göçmenlerin topluma yeniden kazandırılmaları için uluslararası kuruluşlar tarafından yürütülen projeler kritik rol oynamaktadır.

Bir Somalili göçmen, geri döndüğünde menşe ülkesinde nasıl bir hayat kuracağına dair endişelerini dile getirerek, "Burada gördüklerimden sonra eve dönmek bile korkutucu. Ancak geri dönüp yeniden başlamaktan başka bir çarem yok" şeklinde konuşmuştur. Geri dönüş sonrası entegrasyonun başarılı olması için sürdürülebilir projelere ve destek mekanizmalarına ihtiyaç vardır.

Türkiye'de Bulunan Afrikalı Sığınmacılar ve Karşılaştıkları Zorluklar

Çalışmanın bu adımı, Ankara'da yaşayan Afrikalı sığınmacılarla yapılan saha araştırmasına dayanmaktadır. Toplam 30 hane (yaklaşık 110 kişi) ile yapılan görüşmelerde, katılımcıların demografik yapıları, ekonomik koşulları ve karşılaştıkları başlıca zorluklar detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca, Afrikalı

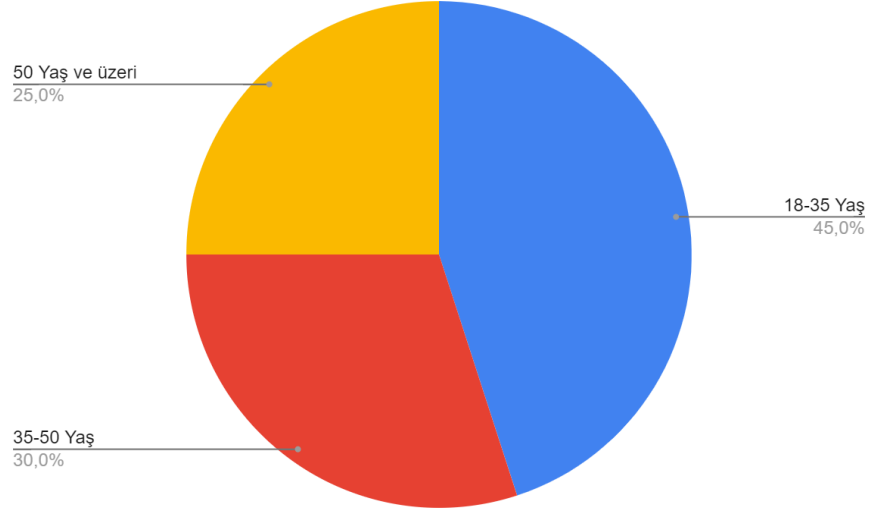
ve Suriyeli sığınmacıların Türkiye'deki sosyo-ekonomik durumları karşılaştırılmıştır. Türkiye, dünya genelinde en fazla mülteciyi barındıran ülkelerden biri olup, 4 milyondan fazla göçmeni barındırmaktadır. Bu göçmenler arasında Afrikalılar daha küçük bir grubu oluşturmaktadır, ancak önemli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar (UNHCR Data).

Cinsiyete Göre Dağılım

Ankara'da görüşme yapılan Afrikalı sığınmacıların %55'i erkek, %45'i kadındır. Erkeklerin çoğunluğu iş bulmak ve ailelerini geçindirmek için Türkiye'ye gelmiştir. Kadınlar ise aileleriyle birlikte gelmiş ve çoğunlukla ev içi hizmetlerde, temizlik ya da bakım işlerinde çalışmaktadır. Bu ailelerin çoğunda kadınlar hem aileye bakmakta, hem de geçici işlerde çalışarak gelir sağlamaktadır. Sığınmacı hanelerde, genellikle 2-3 çocuk bulunmakta olup, bu çocukların çoğu anneleriyle birlikte yaşamaktadır.

Grafik 6 - Katılımcıların Yaş Aralığı (Afrikalılar)

Afrikalı sığınmacıların yaş aralıkları şu şekildedir:

%45'i 18-35 yaş aralığında,
%30'u 35-50 yaş aralığında,
%25'i ise 50 yaş ve üzerindedir.

Afrikalı sığınmacıların yaş dağılımı, Suriyeli sığınmacılarla karşılaştırıldığında daha geniştir. Suriyelilerde daha genç bir nüfus dikkat çekerken, Afrikalı sığınmacılar arasında daha yaşlı bireyler de bulunmakta ve bu yaş grubundaki kişiler özellikle sağlık sorunlarıyla baş etmekte zorlanmaktadır.

Sığınmacı ailelerin %40'ında 18 yaş altı en az iki çocuk bulunmaktadır. Bu çocukların bir kısmı okula devam edememekte, diğerleri ise okul ve iş arasında denge kurmaya çalışmaktadır.

Katılımcıların Meslekleri

Afrikalı sığınmacıların %50'si hizmet sektöründe çalışmaktadır. Bu grup, temizlik işleri, otelcilik, bakıcılık gibi alanlarda düşük ücretli işlerde çalışmaktadır. Katılımcıların %25'i inşaat sektöründe geçici işlerde çalışırken, %25'lik kesim ise işsizdir.

Çocukların bir kısmı küçük yaşta çalışmak zorunda kalmakta, ailelerine ekonomik olarak katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Özellikle erkek çocuklar inşaat ve pazar gibi işlerde geçici işler bulabilmektedir.

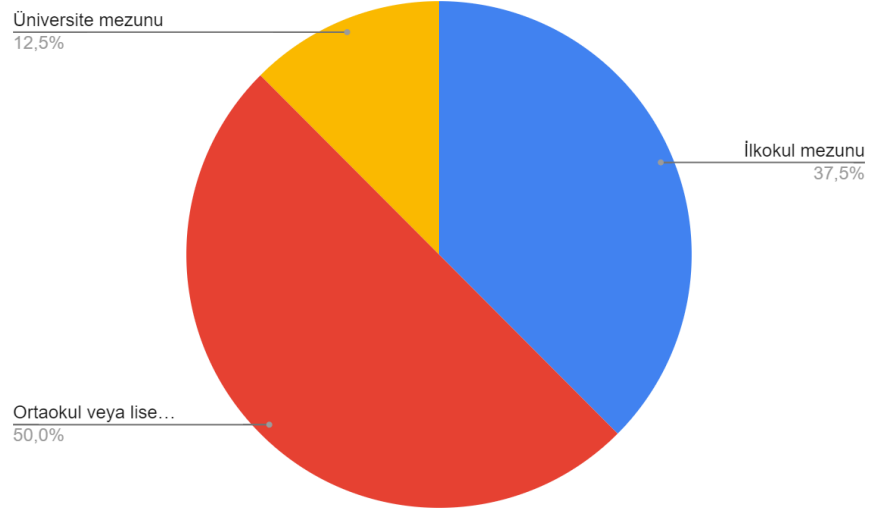
Haneye Giren Toplam Gelir

Afrikalı sığınmacıların %40'ı aylık 10000 TL'nin altında gelir elde etmektedir. %35'i 15000-20000 TL aralığında gelir elde ederken, %15'i 20000 TL'nin üzerinde gelir elde etmektedir. Gelir seviyelerinin düşük olması, bu ailelerin günlük ihtiyaçlarını karşılamada ciddi zorluklar yaşamasına neden olmaktadır.

Düşük gelir nedeniyle, birçok aile çocuklarını okula göndermekte zorlanmakta ve çocuklar, eğitim yerine çalışmak zorunda kalmaktadır.

Grafik 7 - Katılımcıların Eğitim Durumu

Eğitim düzeyi şu şekildedir:

%30'u ilkokul mezunudur,
%40'ı ortaokul veya lise mezunudur,
%10'u üniversite mezunudur.

Suriyeli sığınmacılara kıyasla, Afrikalı sığınmacılar arasında eğitim düzeyi daha düşüktür, bu da iş bulma zorluklarını artırmaktadır.

Afrikalı sığınmacı çocukların yaklaşık %60'ı okula gitmekte, ancak %40'ı ya düzenli eğitimden kopmuş ya da eğitimle çalışma arasında denge kurmak zorunda kalmıştır. Eğitime erişim, özellikle dil bariyeri nedeniyle zorlaşmaktadır.

Medeni Durum

Afrikanlı sığınmacıların %60'ı evlidir, %30'u bekar ve %10'u dul veya boşanmıştır. Evli olanlar genellikle büyük ailelere sahip olup, geçim kaynakları konusunda daha büyük zorluklar yaşamaktadır.

Evli olan sığınmacı ailelerin çoğunda 2-3 çocuk bulunmakta ve çocukların eğitimine erişimi kısıtlıdır. Çocuklar çoğunlukla büyük ailelerle birlikte kalmakta ve bazen 2-3 aile aynı evde yaşamaktadır.

Türkiye'ye Geliş Yılı

Afrikanlı sığınmacılar, 2011-2019 yılları arasında Türkiye'ye gelmişlerdir. Bu dönem, birçok Afrikanlı göçmenin savaş, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik zorluklar nedeniyle Türkiye'ye sığınma ihtiyacı duyduğu bir dönemi temsil etmektedir. Vizeli ve yasal yollarla geliş yapanların büyük kısmı geliş nedenlerini sağlık hizmetlerinden faydalanmak veya okumak olarak belirtse de, düzensiz göçmen olarak gelen katılımcıların büyük kısmı imkan olursa Avrupa'ya geçmek istediklerini iletmişlerdir.

Ailelerin bir kısmı çocuklarıyla birlikte Türkiye'ye göç etmişken, bazıları Türkiye'ye geldikten sonra çocuk sahibi olmuştur. Bu çocukların çoğu, Türkiye'de doğmuş ya da küçük yaşta buraya getirilmiştir.

Ailedeki Kişi Sayısı ve Aynı Evde Yaşayan Aile Sayısı

Afrikanlı sığınmacı ailelerin ortalama 5-6 kişilik olduğu ve aynı evde genellikle birden fazla ailenin yaşadığı görülmektedir. Özellikle Ankara'da, yüksek kira maliyetleri nedeniyle aileler bir araya gelerek ev paylaşmak zorunda kalmaktadır.

Birçok ailede aynı evde 2-3 çocuk bulunmakta ve bu çocuklar bazen diğer ailelerle aynı yaşam alanını paylaşmaktadır. Bu durum, çocukların sağlıklı bir ortamda büyümesini zorlaştırmaktadır.

Katılımcıların Çocuk Sayısı ve Çocukların Okul Durumu

Afrikalı sığınmacı aileler arasında ortalama 3-4 çocuk bulunmaktadır. Çocukların %60'ı düzenli olarak okula gitmektedir, %20'si ise hem çalışmakta hem de okula devam etmeye çalışmaktadır. Diğer %20'lik kesim ise tamamen çalışmakta ve okula devam edememektedir.

Bu, Afrikalı sığınmacıların çocuklarının eğitime erişiminin sınırlı olduğunu göstermektedir. Suriyeli sığınmacılarla karşılaştırıldığında, Afrikalıların çocuklarının eğitime erişimi daha düzensizdir.

Geri Dönüş Kararını Etkileyen Faktörler

Afrikalı sığınmacıların gönüllü geri dönüş kararını etkileyen faktörler, ekonomik ve sosyal koşullardan ciddi şekilde etkilenmektedir. Bu faktörler arasında ekonomik istikrarsızlık, işsizlik, barınma zorlukları, çocuklarının eğitime erişimi gibi temel unsurlar öne çıkmaktadır. Göçmenler için menşe ülkeye geri dönme kararı, yalnızca bireysel isteklerle değil, aynı zamanda barınma ve geçim olanakları gibi dış faktörlerle de şekillenmektedir. Özellikle uzun süreli ekonomik belirsizlik ve gelir kaynaklarının eksikliği, göçmenlerin geri dönüş kararını hızlandıran temel sebeplerden biridir. Katılımcıların büyük bir kısmı, Türkiye'de iş bulma zorlukları yaşadıkları takdirde geri dönüşü ciddi bir seçenek olarak değerlendirmektedir.

Barınma sorunları da geri dönüş kararında önemli bir rol oynamaktadır. Birçok göçmen, barınma koşullarının yetersizliği ve kalıcı bir konut sahibi olamama

nedeniyle menşe ülkesine dönmeyi düşünmektedir. Özellikle düzensiz veya güvencesiz konut koşullarında yaşayan göçmenler, Türkiye'deki yaşamın uzun vadede sürdürülemez olduğunu belirtmektedir. Barınma güvenliği sağlayamamak, birçok ailenin gönüllü geri dönüş programlarına katılma isteğini artıran bir diğer önemli etkidir.

Çocuklarının eğitimi ise geri dönüş kararını doğrudan etkileyen bir başka faktördür. Göçmen aileler, çocuklarının Türkiye'de eğitim olanaklarına erişiminde karşılaştıkları zorluklar nedeniyle geri dönüşü düşünmektedirler. Eğitim sistemine erişimde yaşanan dil bariyerleri, ekonomik zorluklar ve çocukların çalışmak zorunda kalması gibi nedenler, ailelerin menşe ülkelerine dönme fikrini pekiştirmektedir. Çocuklarının gelecekleri ve eğitim fırsatları konusunda endişeli olan aileler, menşe ülkelerinde daha uygun koşulların sağlanması halinde geri dönüş programlarına katılmaya daha sıcak bakmaktadır.

Ayrıca, geri dönüş kararında sosyal ve kültürel faktörler de önemli bir rol oynamaktadır. Göçmenler, Türkiye'de uzun süre yaşamalarına rağmen, bazı sosyal ve kültürel bariyerler nedeniyle topluma tam anlamıyla entegre olamadıklarını hissetmektedirler. Dini ve kültürel farklılıklar, sosyal uyum sorunları ve toplumdan dışlanma, birçok göçmenin menşe ülkesine dönme kararını etkileyen diğer unsurlar arasında yer almaktadır. Özellikle göçmen kadınlar, Türkiye'de karşılaştıkları toplumsal ve kültürel engeller nedeniyle geri dönüşü bir çıkış yolu olarak değerlendirmektedirler.

Fas, El Cedide'de Afrikalı göçmenler akşam namazında.

Son olarak, sağlık hizmetlerine erişim, geri d6nüş kararında önemli bir diğer etkidir. Sığınmacılar, sağlık hizmetlerine erişimde yaşadıkları zorluklar, dil engelleri ve yeterli sağlık güvencesine sahip olamama nedeniyle, menşek ülkelerinde daha iyi sağlık hizmeti alabileceklerini düşündüklerinde geri d6nüş programlarına daha yatkın hale gelmektedirler. Hem fiziksel, hem de ruhsal sağlık sorunları yaşayan göçmenler, Türkiye’de gerekli tedaviye ulaşamamaları durumunda, memleketlerine geri d6nmeyi bir ç6züm olarak görmektedir.

Tüm bu fakt6rler, göçmenlerin geri d6nüş kararını çok boyutlu ve karmaşık bir hale getirmektedir. Ekonomik, sosyal, kültürel ve eğitimle ilgili zorlukların bir araya gelmesi, göçmenlerin gönüllü geri d6nüş programlarına katılımını artıran en önemli unsurlardan biridir.

Demografik Yapı ve İş Bulma Durumu

Görüşme yapılan erkeklerin büyük çoğunluğu iş bulmak amacıyla Türkiye’ye göç ederken, kadınlar aileleriyle birlikte göç etmiştir ve genellikle bakım işleri ya da geçici işlerde çalışmaktadır. Erkek sığınmacılar inşaat, temizlik ve otelcilik gibi sektörlerde geçici ve düşük ücretli işlerde çalışmaktadır. İş bulma konusunda ciddi sıkıntılar yaşayan Afrikalı sığınmacılar arasında işsizlik oranı %25 civarındadır (IOM, 2021).

Suriyeli sığınmacılarla karşılaştırıldığında, Afrikalılar dil bariyeri, daha sınırlı iş fırsatları ve düşük vasıf düzeyleri nedeniyle daha dezavantajlıdır. Suriyeliler genellikle tarım ve sanayi sektörlerinde iş bulma fırsatlarına daha kolay erişim sağlamaktadırlar (IOM, 2020).

Eğitim ve Dil Bariyeri

Afrikalı sığınmacıların çocukları için eğitim imkânları sınırlıdır. Türkiye’de devlet okulları her ne kadar sığınmacı çocuklara açık olsa da, dil bariyeri Afrikalı çocukların okula devam etmesini zorlaştırmaktadır. Birçok Afrikalı çocuk, Türkçe bilmediği için eğitimde geri kalmakta ve bu da uzun vadede sosyal uyumlarını zorlaştırmaktadır (Displacement Tracking Matrix, 2021). Birçok Afrikalı aile, çocuklarının eğitimini destekleyememekte ve ekonomik nedenlerle çocuklarını çalışmaya yönlendirmektedir. Bu durum, hem çocuk işçiliğinin yaygınlaşmasına hem de çocukların eğitimden kopmasına neden olmaktadır (IOM, 2020).

Kültürel Uyum ve Ayrımcılık

Afrikalı sığınmacılar, dil ve kültürel farklar nedeniyle Türkiye’de topluma entegrasyon süreçlerinde ciddi zorluklar yaşamaktadırlar. Dil bariyeri ve cilt rengi nedeniyle Afrikalılar, iş bulma ve sosyal hizmetlere erişimde ayrımcılığa uğramaktadır. Özellikle düşük gelirli ve eğitim düzeyi düşük olan sığınmacılar arasında ayrımcılığın etkileri daha da belirgin hale gelmektedir. Suriyeli sığınmacılar, Türkiye’de daha büyük bir topluluk oluşturmaları ve Türk kültürüne daha yakın olmaları nedeniyle sosyal olarak daha fazla kabul görmektedirler (IOM, 2021).

Sağlık Hizmetlerine Erişim

Sağlık hizmetlerine erişim konusunda Afrikalı sığınmacılar oldukça zorluk çekmektedirler. Geçici koruma statüsüne sahip olmayan Afrikalılar, devlet sağlık hizmetlerinden faydalanamamaktadır. Afrikalılar, dil engeli nedeniyle sağlık hizmetlerine başvurmakta zorlanmakta ve sağlık sigortasından yoksun oldukları için özel sağlık hizmetlerine erişememektedirler. Buna karşılık,

Suriyeli sığınmacılar, geçici koruma statüsü sayesinde sağlık hizmetlerinden daha kolay yararlanmaktadırlar (IOM, 2020).

Barınma Sorunları

Ankara'daki ev kiralarının yüksekliği nedeniyle Afrikalı sığınmacılar genellikle birden fazla aileyle aynı evde yaşamaktadırlar. Birçok Afrikalı, düşük kaliteli ve sağlık açısından riskli bölgelerde barınmak zorunda kalmaktadır. Barınma imkanlarının yetersizliği, özellikle büyük aileleri olan Afrikalı sığınmacılar için daha da ciddi bir sorundur. Suriyeliler ise devletin sağladığı geçici barınma merkezlerinden yararlanma şansına sahip olduklarından daha güvenli barınma imkânlarına sahiptir.

Suriyeli ve Afrikalı Sığınmacıların Karşılaştırılması

Afrikalı ve Suriyeli sığınmacılar arasında bazı benzer zorluklar bulunmakla birlikte, genel sosyo-ekonomik durumları arasında belirgin farklar bulunmaktadır:

İş Bulma Fırsatları: Suriyeli sığınmacılar, tarım ve sanayi sektörlerinde daha fazla iş bulabilmekteyken, Afrikalı sığınmacılar daha çok hizmet sektöründe düşük ücretli ve geçici işlerde çalışmaktadır. Suriyeliler, Türkiye'de daha uzun süredir buldukları için iş piyasasında daha fazla fırsat elde etmişlerdir.

Eğitim ve Dil Faktörleri: Suriyeli sığınmacıların çocukları, Türkiye'deki eğitim sistemine daha iyi entegre olabilmiş ve Türkçe öğrenmişlerdir. Afrikalı çocuklar ise dil engeli nedeniyle eğitimde daha fazla geri kalmaktadırlar. Bu, Afrikalı çocukların uzun vadede Türkiye'de sosyal uyuma ve eğitim başarısına erişimini zorlaştırmaktadır.

Yasal Haklar ve Koruma Statüsü: Suriyeli sığınmacılar geçici koruma statüsüne sahip oldukları için eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere daha kolay erişebilmektedirler. Afrikalı sığınmacıların büyük bir kısmı ise yasal statüye sahip olmadıkları için bu haklardan mahrum kalmaktadır. Türkiye'deki Afrikalılar genellikle düzensiz göçmen olarak sınıflandırılmakta, uluslararası koruma rejimi altında değerlendirilmekte ve dolayısıyla devlet yardımlarından daha az faydalandıklarını iddia etmektedirler.

Afrikalı Sığınmacıların Karşılaştıkları Başlıca Zorluklar

Afrikalı sığınmacıların, Türkiye'de karşı karşıya kaldıkları zorluklara bakılacak olursa;

Yasal Statü ve Haklara Erişim: Geçici koruma statüsüne sahip olmamaları, Afrikalı sığınmacıların sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlerden yararlanmalarını zorlaştırmaktadır.

Dil ve Eğitim Zorlukları: Dil bariyeri, Afrikalıların hem sosyal uyumlarını hem de iş bulmalarını zorlaştıran önemli bir faktördür(Displacement Tracking Matrix).

Sosyal Uyum ve Ayrımcılık: Afrikalı sığınmacılar, Suriyelilere kıyasla daha fazla ayrımcılığa maruz kalmaktadır ve toplum içinde daha görünmez bir grup olarak kalmaktadır

Barınma ve Ekonomik Geçim: Barınma imkanlarının sınırlı olması ve iş bulma fırsatlarının azlığı, Afrikalı sığınmacıların en büyük sorunları arasında yer almaktadır.

Birleşmiş Milletler Çalışanları, Afrikalı Kanaat Önderleri ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Gönüllü Geri Dönüş Programlarına Bakışı

Afrika kıtasındaki göçmenlerin gönüllü geri dönüş programlarına bakışı, uluslararası kuruluşlar, kanaat önderleri ve sivil toplum örgütleri tarafından farklı boyutlarda değerlendirilmektedir. Hem Libya hem de Fas'ta yapılan araştırma, geri dönüş süreçlerinin hem fırsatlar hem de zorluklar barındırdığını göstermektedir. Bu bölümdeki görüşmeler, BM yetkililerinin, yerel liderlerin ve Afrika kökenli sığınmacılarla çalışan STK'ların geri dönüş programlarına dair görüş ve beklentilerini ortaya koymaktadır (IOM, 2022).

Libya ve Fas başta olmak üzere Afrika'daki geri dönüş programlarına ilişkin sahada yapılan görüşmelerde, katılımcılar geri dönüş programlarının bölgesel farklılıklar nedeniyle çok katmanlı bir yapı gerektirdiğini belirtmişlerdir. Libya'da, uzun süredir devam eden siyasi istikrarsızlık, güvenlik sorunları ve kampların içler acısı durumu, gönüllü geri dönüş süreçlerini yavaşlatmaktadır (Global Detention Project, 2021). Fas'ta ise daha çok ekonomik koşullar ve Avrupa'ya geçiş umudunun göçmenlerin gönüllü geri dönüş programlarına olan ilgilerini etkilediği ifade edilmiştir (Human Rights Watch, 2021).

BM çalışanları ve STK'lar, Fas ve Libya'da gönüllü geri dönüşün başarıya ulaşması için temel gerekliliklerin güvenlik, ekonomik istikrar ve sosyal altyapıların iyileştirilmesi olduğunu vurgulamıştır (European Union External Action, 2020).

Birleşmiş Milletler Çalışanlarının Görüşleri

Birleşmiş Milletler (BM) ve ona bağlı kurumlar, özellikle Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ve Uluslararası Göç Örgütü (IOM), gönüllü geri dönüş süreçlerinde kritik roller oynamaktadır. Hem Libya hem de Fas'ta, geri dönüşün gönüllülük esasıyla gerçekleşmesi gerektiği sürekli

vurgulanmaktadır (UNHCR, 2021). BM çalışanları, bu bölgelerdeki sığınmacıların karşılaştığı zorluklar ve menşe ülkelerdeki istikrarsızlık göz önüne alındığında, gönüllü geri dönüş programlarının daha fazla desteklenmesi gerektiğini ifade etmektedir (IOM, 2020).

Libya'da, özellikle güvenlik sorunları geri dönüş süreçlerinde büyük engel olarak görülmektedir. Libya'da bulunan göçmenler, ülkelerine geri dönmek istediklerinde güvenliklerinin tehlikede olabileceği endişesini taşımaktadırlar. Birçok göçmenin menşe ülkelerine geri dönüşü, istikrarsızlık ve güvenlik riskleri nedeniyle ertelenmiştir (Human Rights Watch, 2019). Fas'ta ise geri dönüş programlarına katılım, özellikle ekonomik nedenlerle düşük kalmaktadır. BM çalışanları, sığınmacıların geri dönüş kararını etkileyecek olan iş ve eğitim olanaklarının iyileştirilmesi gerektiğini belirtmektedir (Lahlou, 2018).

Afrikalı Kanaat Önderlerinin Bakışı

Afrikalı kanaat önderleri, gönüllü geri dönüş programlarının etkili olabilmesi için yerel düzeyde daha fazla destek sağlanması gerektiğini belirtmektedir. Libya örneğinde, kanaat önderleri, göçmenlerin savaş ve siyasi kaos nedeniyle zorunlu göç etmek zorunda kaldıklarını vurgulamakta ve geri dönüş koşullarının zayıf olmasından yakınmaktadır (International Crisis Group, 2020). Yerel liderler, geri dönen göçmenlerin karşılaştıkları zorluklar hakkında farkındalık yaratmakta ve güvenli, onurlu bir dönüşün sağlanabilmesi için hükümetlerin daha aktif rol almasını talep etmektedir (Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 2019).

Fas'ta ise yerel liderler, geri dönüş programlarının ekonomik boyutuna dikkat çekmektedir. Göçmenlerin iş bulma imkanlarının kısıtlı olması ve eğitim imkanlarının yetersizliği, geri dönüş isteğini azaltan faktörler arasında yer

almaktadır (Amnesty International, 2018). Fas'taki kanaat önderleri, geri dönen bireylerin sosyal uyum süreçlerine dahil edilmesi için hükümetlerin daha fazla yatırım yapması gerektiğini vurgulamaktadır (El-Hour, 2014).

Sivil Toplum Kuruluşlarının Görüşleri

Sivil toplum kuruluşları (STK'lar), gönüllü geri dönüş programlarının planlanması ve uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Hem Libya hem de Fas bağlamında, STK'lar geri dönüş süreçlerinde göçmenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması, psikososyal destek sağlanması ve yeniden entegrasyon süreçlerinin daha iyi yönetilmesi gerektiğini belirtmektedir (IOM Reintegration Handbook, 2019). Özellikle Libya'da bulunan STK'lar, güvenlik sorunlarının çözülmeden geri dönüşlerin tehlikeli olabileceğini dile getirmektedir (Médecins Sans Frontières, 2021). Aynı şekilde Fas'taki STK'lar, geri dönüş sonrası işsizlik ve yoksulluk sorunlarının çözülmesi gerektiğini savunmaktadır (Human Rights Watch, 2021).

Libya ve Fas İçin Ek Zorluklar

Libya'da, güvenlik durumu halen istikrarlı değildir ve geri dönen göçmenlerin savaş sonrası süreçte ne gibi risklerle karşı karşıya kalacağı belirsizdir. STK'lar, Libya'daki gönüllü geri dönüş programlarının uygulanmasında yerel halkın ve kanaat önderlerinin katılımının artırılması gerektiğini vurgulamaktadır (International Crisis Group, 2019). Ayrıca, geri dönen göçmenlere ekonomik ve sosyal açıdan sürdürülebilir destek sağlanması gerektiğini belirtmektedirler (Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 2021).

Fas'ta, gönüllü geri dönüş programları, geri dönen göçmenlerin yerel ekonomiye yeniden entegrasyonunda karşılaşılan zorluklarla

sınırlandırılmaktadır. Faslı yetkililer ve STK'lar, geri dönüş sonrası istihdamın artırılması ve göçmenlerin eğitim fırsatlarına erişimlerinin kolaylaştırılması gerektiğini ifade etmektedir (European Union External Action, 2018). Bu noktada, göçmenlerin geri dönüş kararını etkileyen ekonomik faktörler ön planda tutulmalıdır (Lahlou, 2018).

Bu görüşler ve öneriler ışığında, hem Libya hem de Fas'ta gönüllü geri dönüş programlarının daha etkili ve sürdürülebilir bir şekilde yürütülebilmesi için uluslararası işbirlikleri, güvenlik ve ekonomik kalkınma ön planda tutulmalıdır (Karasapan, 2021). IOM, UNHCR gibi uluslararası kuruluşlar, geri dönüş programlarının etkin bir şekilde uygulanmasında kritik rol oynamaktadır. Ancak bu süreçlerin sürdürülebilir olması için hem yerel yönetimlerin hem de uluslararası aktörlerin işbirliği içinde çalışması gerekmektedir (UNHCR, 2021). Uluslararası fonlar, eğitim projeleri ve tarımsal kalkınma programları gibi girişimlerle göçmenlerin geri döndükten sonra uzun vadeli entegrasyonları desteklenmelidir (Boubakri, 2013).

SONUÇ

1. Afrika'daki Göçmen Krizinin Temel Dinamikleri

Afrika kıtası, siyasi, ekonomik ve çevresel nedenlerle büyük göç hareketlerine ev sahipliği yapmaktadır. Siyasi istikrarsızlık, iç savaşlar, iklim değişikliği ve kuraklık gibi etkenler, milyonlarca insanın yerinden edilmesine yol açmıştır. Bu süreç, göçmenlerin menşe ülkelerine gönüllü dönüş süreçlerini de etkilemekte ve zorlaştırmaktadır (African Development Bank, 2020). Sahel bölgesi ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi yerlerdeki göçmenler, daha güvenli yaşam alanları arayışıyla çevre ülkelere göç etmektedirler (UNICEF, 2021).

1.1. Siyasi ve Ekonomik Krizler

Afrika'da yaşanan siyasi istikrarsızlık, iç çatışmalar ve zayıf yönetim yapıları, göçmen krizini derinleştirmektedir. Nijer, Çad, Güney Sudan gibi ülkelerde devam eden çatışmalar, göçmenlerin geri dönüşünü güvenli kılmakta zorluklar yaratmaktadır (Human Rights Watch, 2019). Ekonomik krizlerin derinleşmesi, işsizlik oranlarının yükselmesi ve temel hizmetlerin sağlanamaması, göçmenlerin geri dönme isteklerini azaltmaktadır (Karasapan, 2021).

1.2. İklim Değişikliği ve Çevresel Etkiler

Sahel bölgesindeki ülkelerdeki kuraklık, su kıtlığı ve diğer çevresel felaketler, yerel halkları zorunlu göçe mecbur bırakmaktadır. Bu ülkelerde tarım ve hayvancılığın zayıflamasıyla birlikte insanlar geçimlerini sağlayamamakta ve göç etmek zorunda kalmaktadır (IOM, 2021). Göçmenlerin geri dönüş süreçlerinde iklim değişikliğinin etkileri, menşe ülkelerinde tekrar yerleşim sağlamalarını zorlaştırmaktadır (Fargues & Fandrich, 2012). Su kıtlığı ve

tarımsal üretimin azalması gibi faktörler, geri dönenlerin ekonomik bağımsızlık elde etmelerini sınırlamaktadır (UNICEF, 2020).

2. Gönüllü Geri Dönüş Programlarının Stratejik Önemi

Afrika'daki gönüllü geri dönüş programları, göçmenlerin menşe ülkelerine güvenli, onurlu ve sürdürülebilir bir şekilde dönmesini sağlamayı hedefleyen stratejik araçlardır. Ancak bu programların etkinliği, hem menşe ülkelerdeki istikrarın sağlanmasına hem de geri dönenlerin karşılaşılabileceği ekonomik ve sosyal zorlukların çözümüne bağlıdır (IOM, 2020).

2.1. Sürdürülebilir Geri Dönüşün Zorlukları

Afrika'daki birçok ülkede geri dönen göçmenler için sürdürülebilir bir yaşam kurmak, ekonomik ve sosyal altyapıların yetersizliği nedeniyle büyük bir zorluktur. Geri dönen göçmenler işsizlik, sosyal hizmetlere erişim ve temel barınma ihtiyaçlarında sıkıntılar yaşamaktadırlar. Özellikle Sahel bölgesinde tarımsal üretimin düşmesi ve iklim değişikliği nedeniyle göçmenler, ülkelerine döndüklerinde karşılaştıkları sorunlarla başa çıkmakta zorlanmaktadır (Boubakri, 2013).

Afrika'nın her yerinden gelen düzensiz göçmenler hayatta kalabilmek adına yollarda dileniyor.

3. Libya ve Fas Üzerindeki Etkiler

Libya ve Fas, Afrika'dan Avrupa'ya göç yollarının üzerinde yer alan iki önemli transit ülkedir. Bu iki ülke, göçmen krizinin merkezinde yer almakta ve gönüllü geri dönüş süreçlerinde kritik rol oynamaktadır. Ancak her iki ülkede, küresel güçlerin sürekli çekiştiği alanlarda bulunmakta ve kolayca destabilize olabilen bir yapıda bulunmaktadır (European Council on Foreign Relations, 2017).

3.1. Libya: Güvenlik ve Sosyo-Ekonomik Koşullar

Libya, iç savaş sonrası devam eden siyasi istikrarsızlık ve güvenlik sorunları nedeniyle gönüllü geri dönüş süreçlerinde en zorlu ülkelerden biridir. Libya'daki devlet otoritesinin tesis edilmemiş olması ve milis güçler, insan kaçakçılığı ve zorla çalıştırılma gibi insan hakları ihlalleri, göçmenlerin geri dönme kararlarını doğrudan etkilemektedir (Médecins Sans Frontières, 2021). Libya'da geri dönüş programlarına katılan göçmenler, genellikle işsizlik, güvenlik riskleri ve kötü yaşam koşullarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar (Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 2019).

3.2. Fas: Ekonomik Faktörler ve Avrupa'ya Geçiş Umudu

Fas, Batı Afrika'dan gelen göçmenler için hem transit ülke hem de yerleşim yeri olarak hizmet vermektedir. Ancak Fas'taki yüksek işsizlik oranları ve düşük ücretler, geri dönüş programlarına olan katılımı sınırlandırmaktadır (Amnesty International, 2018). Avrupa'ya geçiş umuduyla Fas'ta kalan göçmenlerin büyük bir kısmı, ekonomik belirsizlik nedeniyle geri dönme konusunda tereddüt yaşamaktadır (European Union External Action, 2020). Fas'taki geri dönüş programları, göçmenlerin ekonomik olarak sürdürülebilir bir yaşam kurmaları için daha fazla desteğe ihtiyaç duymaktadır (Lutterbeck, 2009).

Libya ve Fas güvenlik konusunun bir diğer önemli bakış açısında, düzensiz göçmenler için hem transit rotalar hem de insan ve uyuşturucu kaçakçılığı açısından tehlikeli noktalar haline geldiği görülmektedir (Libya Tribune, 2023) Uyuşturucu kaçakçılığı ve göçmen ticareti birbirine sıkı sıkıya bağlı bir yapıya dönüşmüş ve bu durum, göçmenlerin istismara açık hale gelmesine neden olmuştur. Uyuşturucu kaçakçılığı ve düzensiz göçmen istismarı, Libya ve Fas'ta sosyal ve ekonomik dengesizlikleri derinleştirmekte, bu durum göçmenlerin gönüllü geri dönüş kararlarını da etkilemektedir.

Libya, iç karışıklıklar ve devlet kontrolünün zayıflığı nedeniyle uluslararası uyuşturucu ticareti için bir merkez haline gelmiştir. Özellikle cannabis, kokain ve captagon gibi maddeler Libya üzerinden Avrupa'ya kaçırılmaktadır (Libya Tribune, 2023).

Uyuşturucu kaçakçılığıyla birlikte insan kaçakçılığı da büyük ölçekte devam etmekte, düzensiz göçmenler bu süreçte hem zorla çalıştırılmakta hem de fidye için kaçırılmaktadır (DTM, 2023).

Libya'da, göçmenlerin gönüllü geri dönüş kararı almalarını zorlaştıran birçok faktör mevcuttur. Göçmenler sıklıkla uyuşturucu ticaretinde kullanılmakta ve bu süreçte ciddi insan hakları ihlallerine maruz kalmaktadırlar(Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 2023)

Göçmenlerin tutulduğu depolarda yaşanan kötü muamele ve zorla çalıştırma, onların menşe ülkelerine dönme isteklerini azaltmakta, bu zorlu koşullarda geri dönme kararını ertelemelerine yol açmaktadır.

Fas ise, özellikle esrar (cannabis) üretiminde dünya liderlerinden biri olup, bu ürünler Avrupa'ya ve diğer pazarlara kaçırılmaktadır (Morocco World News, 2023).

Fas, Batı Afrika'dan gelen düzensiz göçmenler için Avrupa'ya geçişte önemli bir durak olmasına rağmen, göçmenler burada da uyuşturucu kaçakçıları tarafından istismar edilmektedir. Beni Nsar Limanı'nda 2023'te engellenen büyük bir uyuşturucu kaçakçılığı girişimi, Fas'ın bu kaçakçılık ağı içinde ne kadar önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Interpol, 2023)

Fas, Avrupa Birliği ile yaptığı anlaşmalar çerçevesinde düzensiz göçmenlerin geri kabulünü sağlamakta ve göçmenlerin menşe ülkelerine gönüllü geri dönüşünü teşvik eden programlar uygulamaktadır.

Ancak, uyuşturucu ticareti ve insan kaçakçılığı nedeniyle düzensiz göçmenlerin birçoğu bu süreçte suç ağı tarafından istismar edilmekte ve geri dönüş kararı almakta zorlanmaktadır.

4. Afrika'da Refakatsiz Çocukların Durumu

Afrika'daki refakatsiz çocuklar, gönüllü geri dönüş süreçlerinde en savunmasız gruplardan biridir. Bu çocuklar göç sırasında büyük travmalar yaşamış olup, geri dönüş süreçlerinde psikososyal destek ve rehabilitasyona ihtiyaç duymaktadır (UNICEF, 2021). IOM ve UNICEF gibi kuruluşlar, refakatsiz çocukların menşe ülkelerine güvenli bir şekilde dönmelerini sağlamak için özel projeler yürütmektedir (EU-IOM Joint Initiative, 2022).

4.1. Psikososyal Destek ve Rehabilitasyon

Geri dönen çocuklar, göç sırasında yaşadıkları travmatik olaylar nedeniyle psikososyal desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Özellikle Somali, Çad ve Gambiya gibi ülkelerde geri dönen refakatsiz çocuklar için sosyal hizmetler sağlanmakta ve onların topluma yeniden entegrasyonları desteklenmektedir (Plan International, 2021). Psikolojik danışmanlık, terapi ve sosyal uyum

programları, bu çocukların yeniden topluma kazandırılmasında kilit bir rol oynamaktadır (Migrant Rights, 2019).

4.2. Yasal Temsil ve Güvenlik Tedbirleri

Geri dönüş sürecinde refakatsiz çocukların haklarının korunması için yasal temsilleri sağlanmalı ve güvenlik önlemleri alınmalıdır. Bu süreçte, yerel ve uluslararası kuruluşlar tarafından geliştirilen özel entegrasyon programları hayata geçirilmelidir (International Social Service, 2020).

5. Ekonomik ve Sosyal Yeniden Entegrasyonun Önemi

Geri dönen göçmenlerin menşe ülkelerine entegrasyonu, uzun vadeli istikrarın sağlanması açısından kritik öneme sahiptir. Bu süreçte en büyük zorluk, geri dönen göçmenlerin iş bulma ve ekonomik bağımsızlık elde etme sürecidir (IOM, 2019).

5.1. İstihdam ve Mesleki Eğitim Projeleri

Afrika'da özellikle tarım ve sanayi sektörlerinde geri dönen göçmenlerin istihdamı büyük bir sorundur. Nijer, Çad ve Burkina Faso gibi ülkelerde geri dönen göçmenler için tarımsal kalkınma projeleri hayata geçirilmiştir. Bu projeler, geri dönenlerin iş bulma fırsatlarını artırmakta ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına yardımcı olmaktadır (African Development Bank, 2020). Ayrıca dijital eğitim programları ve çevrimiçi mesleki eğitim kursları, göçmenlerin iş bulma süreçlerini hızlandırmaktadır (IOM Reintegration Handbook, 2019).

Fas'ta Afrikalı göçmenler. Satış yapmakla dilenmek arasında bir hayatta kalma savaşı sürüyor..

5.2. Geri Dönüş Sonrası Sosyal Hizmetlere Erişim

Geri dönen göçmenlerin sosyal hizmetlere erişimi, başarılı bir entegrasyonun sağlanmasında hayati önem taşır. Eğitim, sağlık hizmetleri ve barınma gibi temel ihtiyaçların karşılanması, göçmenlerin ülkelerine entegre olmalarını kolaylaştırmaktadır (UNHCR, 2021).

6. Geri Dönüş Programlarının Uluslararası İşbirliği ile Güçlendirilmesi

Gönüllü geri dönüş programlarının başarılı olabilmesi için uluslararası işbirliği hayati öneme sahiptir. Bu kapsamda bakılacak olursa:

6.1. Uluslararası Destek ve Finansman İhtiyacı

Uluslararası finansal yardımlar, geri dönüş programlarının başarısında büyük bir rol oynamaktadır. Ancak bu fonların dağıtımında göçmenlerin gerçek ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanan yardımların sadece geçici değil, uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma projelerine yönlendirilmesi, geri dönen göçmenlerin ekonomik bağımsızlık elde etmelerini sağlayacaktır (International Organization for Migration, 2022). Tarım, sanayi ve eğitim projeleri bu finansal yardımların etkin kullanımı için önemli alanlardır (Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 2021).

6.2. Yerel Yönetimlerin ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

Yerel yönetimlerin geri dönen göçmenlerin sosyal entegrasyonunu desteklemesi, onların yerel topluluklara kazandırılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu süreçte sivil toplum kuruluşları da göçmenlere psikososyal destek sağlamakta, eğitim fırsatlarını artırmakta ve ekonomik kalkınma projelerini desteklemektedir. Bu aktörlerin uluslararası kuruluşlarla işbirliği

yaparak geri dönüş programlarının etkinliğini artırması gerekmektedir (IOM, 2021).

7. Yenilikçi Çözümler ve Gelişmeler

Gönüllü geri dönüş süreçlerinin etkinliğini artırmak için yenilikçi çözümler geliştirilmiştir. Dijital eğitim platformları, çevrimiçi mesleki eğitim programları ve tarımsal kalkınma projeleri gibi yenilikçi uygulamalar, göçmenlerin menşe ülkelerine döndükten sonra ekonomik bağımsızlıklarını kazanmasına yardımcı olmaktadır (Boubakri, 2013).

7.1. Dijital Eğitim ve Mesleki Gelişim Programları

Geri dönen göçmenlerin iş bulma ve yetkinlik kazanma süreçlerini hızlandırmak amacıyla dijital eğitim programları ve mesleki gelişim kursları hayata geçirilmiştir. Bu programlar, geri dönenlerin tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde istihdam edilebilmesi için gerekli yetkinlikleri kazanmalarını sağlamaktadır (Lahlou, 2018). Dijital eğitim platformlarının yaygınlaştırılması, göçmenlerin yeniden entegrasyon süreçlerini kolaylaştırmakta ve istihdam fırsatlarını artırmaktadır (IOM, 2020).

7.2. Tarımsal Kalkınma Projeleri

Afrika'da tarımsal kalkınma projeleri, geri dönen göçmenlerin ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına yardımcı olan önemli bir yenilikçi çözüm olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Nijer ve Çad gibi ülkelerde tarıma dayalı projeler, göçmenlerin yerel ekonomilere katılımını sağlamaktadır (UNICEF, 2021). Bu projeler, hem geri dönen göçmenlerin ekonomik kalkınmasına hem de yerel toplulukların gelişimine katkı sağlamaktadır (Plan International, 2021).

8. Türkiye'nin Afrika'daki Gönüllü Geri Dönüş Programlarına Katkısı

Türkiye, özellikle son yıllarda Afrika'daki insani krizlere ve göçmen sorunlarına karşı daha aktif bir dış politika izlemektedir. Gönüllü geri dönüş programları, Türkiye'nin Afrika'daki diplomatik ve insani yardımlarının önemli bir parçası olabilir. Türkiye, hem maddi yardımlarla hem de bilgi birikimiyle Afrika'daki gönüllü geri dönüş süreçlerine katkı sağlayabilir (European Union External Action, 2020).

8.1. Türkiye'nin Uluslararası Yardım Kapasitesi

Türkiye, dünya genelinde en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülkelerden biri olarak, göçmen kriziyle ilgili geniş bir deneyime sahiptir. Bu deneyim, Afrika'daki gönüllü geri dönüş programlarının geliştirilmesine katkı sağlayabilir (Karasapan, 2021). Türkiye, Afrika'daki geri dönüş programlarına hem maddi yardımlar sağlayarak hem de teknik bilgi paylaşımı yaparak katkıda bulunabilir. Ayrıca Türkiye'nin tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde sahip olduğu tecrübeler, Afrika'da geri dönen göçmenler için benzer projelerin uygulanmasına yardımcı olabilir (El-Hour, 2014).

8.2. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nın (TİKA) Rolü

TİKA, Türkiye'nin dış yardımlarını koordine eden önemli bir kuruluş olarak, Afrika'daki geri dönüş süreçlerine yönelik projeler geliştirebilir. Özellikle tarımsal kalkınma projeleri, mesleki eğitim programları ve sağlık hizmetleri gibi alanlarda TİKA'nın desteği, Afrika'daki gönüllü geri dönüş programlarının sürdürülebilirliğini artırabilir. Türkiye, Afrika'daki yerel yönetimlerle işbirliği yaparak geri dönen göçmenlerin sosyal ve ekonomik entegrasyonuna katkıda bulunabilir (Bensaâd, 2011).

8.3. Eğitim ve Mesleki Gelişim Alanındaki Katkılar

Türkiye, Afrika'daki geri dönüş programlarına eğitim ve mesleki gelişim alanında da katkı sağlayabilir. Türk üniversiteleri ve mesleki eğitim kurumları, Afrika'daki göçmenler için eğitim programları geliştirebilir. Ayrıca, Türk iş dünyası, Afrika'da istihdam yaratma projelerine destek verebilir (Fargues & Fandrich, 2012). Bu şekilde geri dönen göçmenler, mesleki eğitim ve istihdam fırsatları ile sosyal ve ekonomik hayata daha hızlı entegre olabilirler (EU-IOM Joint Initiative, 2022).

8.4. Sağlık ve Sosyal Hizmetlerde Türkiye'nin Rolü

Türkiye'nin sağlık alanında sahip olduğu tecrübeler, Afrika'da geri dönen göçmenlere yönelik sağlık hizmetlerinin geliştirilmesinde kullanılabilir. Türkiye, Afrika'daki gönüllü geri dönüş programlarında sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesine yönelik projeler geliştirebilir ve bu alanda teknik destek sağlayabilir (Save the Children, 2020). Sağlık hizmetlerine erişim, geri dönen göçmenlerin sosyal entegrasyonu açısından kritik bir öneme sahiptir (Médecins Sans Frontières, 2021).

9. Öneriler

Afrika'daki gönüllü geri dönüş programları, göçmen krizine sürdürülebilir çözümler sunmak için önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu süreçlerin başarıya ulaşması, uluslararası toplumun, yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliğine bağlıdır. Geri dönüş süreçlerinde göçmenlerin ekonomik ve sosyal entegrasyonunu sağlamak için uzun vadeli kalkınma projelerine ihtiyaç vardır. Bu projeler, sadece temel ihtiyaçları karşılamakla kalmayıp, göçmenlerin yeniden yaşamlarını kurmalarına olanak tanıyacak altyapıyı da sağlamalıdır (International Crisis Group, 2023). Sürdürülebilir geri dönüş programlarının geliştirilmesi, menşe ülkelerde güvenlik, istikrar ve sosyal uyumun sağlanmasına bağlıdır.

Fas'ta kapıları kilitli bakımsız bir ilkokul.

9.1. Uluslararası Desteklerin Artırılması

Geri dönüş programlarının sürdürülebilirliği, uluslararası toplumun sağladığı maddi ve teknik yardımlarla mümkündür. Bu yardımların etkin kullanımı, özellikle göçmenlerin geri dönüş sonrası sosyal ve ekonomik entegrasyonlarının kolaylaştırılması açısından kritiktir. Uluslararası kuruluşlar ve devletler, geri dönen göçmenlerin menşe ülkelerinde güvenli ve onurlu bir yaşam kurabilmeleri için daha fazla fon sağlamalıdır (Plan International, 2021). Bunun yanında, yerel kapasite artırımı ve eğitim, sağlık, barınma gibi temel hizmetlerin güçlendirilmesi de bu yardımların önemli bir parçası olmalıdır. Ayrıca, geri dönüş süreçlerinde yerel yönetimlerin ve sivil

toplum kuruluşlarının kapasitesinin artırılması gerekmektedir (International Organization for Migration, 2020).

Geri dönen göçmenlerin sürdürülebilir bir yaşam kurabilmesi için eğitim ve iş fırsatlarının sağlanması gerekmektedir. Özellikle tarımsal kalkınma projeleri ve dijital eğitim platformları gibi çözümler, göçmenlerin yerel ekonomiye katkı sunmalarını sağlayacaktır (UNHCR, 2023). Finansal yardımların dağıtımında şeffaflık sağlanmalı ve bu yardımların uzun vadeli projelere yönlendirilmesi sağlanmalıdır. Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler ve IOM gibi uluslararası aktörler, bu süreçlerde koordinasyonu artırmalıdır (IOM, 2021).

9.2. Türkiye'nin Rolünün Güçlendirilmesi

Türkiye, Afrika'daki gönüllü geri dönüş programlarına katkıda bulunabilecek önemli bir aktördür. Türkiye'nin göçmen krizleri konusundaki deneyimi, Afrika'daki geri dönüş süreçlerinin geliştirilmesine yardımcı olabilir (EU-IOM Joint Initiative, 2022). Özellikle TİKA gibi kuruluşlar aracılığıyla, tarım, eğitim, sağlık ve mesleki gelişim alanlarında yapılacak işbirlikleri, geri dönüş süreçlerinin sürdürülebilirliğini artıracaktır. Türkiye'nin bu katkıları, Afrika'daki yerel toplulukların da kalkınmasına olumlu katkı sağlayabilir (Bensaâd, 2011).

Türkiye, mülteci ve göçmen entegrasyonu konusunda önemli tecrübelere sahip bir ülke olarak, tarımsal kalkınma projeleri, mesleki eğitim fırsatları ve sağlık hizmetleri alanlarında Afrika'da geri dönen göçmenler için faydalı projeler geliştirebilir (Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 2021). Bununla birlikte, Türk üniversiteleri ve iş dünyası, Afrika'da mesleki eğitim ve iş gücü geliştirme projelerine destek verebilir. Ayrıca, Türkiye'nin sahip olduğu sağlık hizmetleri altyapısı, Afrika'da geri dönen göçmenler için sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesine katkıda bulunabilir (Save the Children, 2020).

9.3. Uzun Vadeli Kalkınma Stratejilerinin Geliştirilmesi

Geri dönüş programlarının başarısı, uzun vadeli kalkınma stratejileri ile mümkündür. Bu stratejiler, sadece acil yardım sağlamaktan öte, göçmenlerin ülkelerine döndükten sonra ekonomik ve sosyal hayata entegrasyonlarını kolaylaştıracak projeleri içermelidir. Özellikle tarımsal kalkınma projeleri, mesleki eğitim fırsatları ve dijital eğitim platformları, geri dönen göçmenlerin yerel ekonomilere entegrasyonunu hızlandıracaktır (Boubakri, 2013). Bu projeler, göçmenlerin tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde iş bulma süreçlerini hızlandırmakta ve uzun vadeli kalkınma hedeflerine ulaşmada kritik rol oynamaktadır.

Tarımsal kalkınma projeleri, özellikle kırsal bölgelerde geri dönen göçmenlerin ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına yardımcı olabilir. Bu tür projeler, yerel ekonomileri güçlendirecek, göçmenlerin iş bulmalarını kolaylaştıracak ve ekonomik kalkınmayı hızlandıracaktır. Ayrıca, yenilenebilir enerji projeleri ve yeşil ekonomi çözümleri, iklim değişikliğiyle mücadelede de önemli katkılar sağlayabilir (UNHCR, 2023).

Bu stratejilerin hayata geçirilmesi için uluslararası işbirlikleri artırılmalı ve fonlama mekanizmaları güçlendirilmelidir. Özellikle Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşlar bu süreçlerde aktif rol oynamalıdır (Fargues & Fandrich, 2012). Geri dönen göçmenlerin ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları, onların topluma daha hızlı entegrasyonunu sağlayacak ve sosyal uyum süreçlerini hızlandıracaktır (Médecins Sans Frontières, 2021).

9.4. İklim Değişikliği ve Çevresel Faktörlerin Dikkate Alınması

İklim değişikliği, göçmenlerin geri dönüş sürecinde önemli bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Sahel bölgesi gibi kuraklık ve çevresel bozulmaların yaşandığı bölgelerde geri dönen göçmenlerin tarımsal faaliyetlerde bulunmaları zorlaşmaktadır. Bu nedenle, geri dönüş projelerinde iklim değişikliğiyle mücadeleyle yönelik stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Yeşil ekonomi projeleri ve yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı projeler, çevresel sürdürülebilirliği artıracak ve geri dönenlerin ekonomik entegrasyonunu kolaylaştıracaktır (Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 2021).

Bu bağlamda, yerel yönetimlerin ve uluslararası kuruluşların işbirliği yaparak iklim değişikliğiyle mücadeleyle yönelik programlar geliştirmesi büyük önem taşımaktadır. İklim dostu tarımsal projeler, geri dönen göçmenlerin uzun vadeli ekonomik bağımsızlıklarını kazanmasına yardımcı olabilir (UNICEF, 2021).

Kaynakça

African Development Bank. (2020). *African Economic Outlook 2020: Developing Africa's Workforce for the Future*.

<https://www.afdb.org/en/documents/african-economic-outlook-2020>

Amnesty International. (2020). *Libya: Migrants and Refugees Are Detainees in a Horrific Cycle of Abuses*.

<https://www.amnesty.org/en/documents/mde19/2983/2020/en/>

Amnesty International. (2018). *Morocco 2017/2018 Human Rights Report*.

<https://www.amnesty.org/en/countries/middle-east-and-north-africa/morocco/report-morocco/>

Bensaâd, A. (2011). *The Maghreb as a Central Migratory Crossroad*. *Social Science Information*, 50(3-4), 454-468. <https://doi.org/10.1177/0539018411411038>

Boubakri, H. (2013). *The North African Migration System: Evolution, Transformations and Development Linkages*. European University Institute.

<https://cadmus.eui.eu/handle/1814/27694>

Cole, P. (2012). *Borderline Chaos: Stabilizing Libya's Periphery*. Carnegie Endowment for International Peace.

<https://carnegieendowment.org/2012/09/13/borderline-chaos-stabilizing-libya-s-periphery-pub-49384>

Displacement Tracking Matrix (DTM), International Organization for Migration (IOM). (2023). *Libya — Migrant Report 50 (October - December 2023)*.

<https://dtm.iom.int/reports/libya-%E2%80%93-migrant-report-50-october-december-2023>

El-Hour, R. (2014). *Migration and Socioeconomic Development in Morocco: Challenges and Opportunities*. The German Marshall Fund of the United States. <https://www.gmfus.org/publications/migration-and-socioeconomic-development-morocco-challenges-and-opportunities>

European Commission. (2019). *The EU-Libya Cooperation on Migration and Border Management*.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_6722

European Council on Foreign Relations. (2017). *The Humanitarian Crisis in Libya*.

https://ecfr.eu/publication/libya_s_failing_transition_how_violence_and_factionalism_are_destroying_the_country/

European Union External Action. (2018). *Morocco's Role in EU Migration Policies*.

https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/44991/morocco's-role-eu-migration-policies_en

European Union External Action. (2020). *EU Support to Migrants and Refugees in Libya*.

https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/77927/eu-support-migrants-and-refugees-libya_en

Fargues, P., & Fandrich, C. (2012). *Migration after the Arab Spring*. Migration Policy Centre.

https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/25900/Migration_after_the_Arab_Spring.pdf

Global Detention Project. (2021). *Immigration Detention in Libya: Inhumane and Endless*. <https://www.globaldetentionproject.org/countries/africa/libya>

Global Initiative Against Transnational Organized Crime. (2019). *Libya: A Growing Hub for Human Trafficking*.

<https://globalinitiative.net/analysis/libya-trafficking-hub/>

Global Initiative Against Transnational Organized Crime. (2021). *Libya's War Economy: Predation, Profiteering, and State Weakness*.

<https://globalinitiative.net/analysis/libya-war-economy/>

Global Initiative Against Transnational Organized Crime. (2023). *Drug Trafficking and Use in Libya and North Africa*.

<https://globalinitiative.net/analysis/drug-trafficking-libya-north-africa>

Interpol. (2023). *Massive Drug Seizures in Twin Operations Across Africa and the Middle East*.

<https://www.interpol.int/en/News-and-Events/News/2023/Massive-drug-seizures-in-twin-operations-across-Africa-and-the-Middle-East>

Human Rights Watch. (2019). *World Report 2019: Libya*.

<https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/libya>

Human Rights Watch. (2021). *Morocco's Migration Dilemmas and the Treatment of Sub-Saharan Migrants*.

<https://www.hrw.org/report/2021/07/15/moroccos-migration-dilemmas-and-treatment-sub-saharan-migrants>

International Crisis Group. (2019). *Libya's Conflict Economy: Predation, Profiteering, and State Weakness*.

<https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/north-africa/libya/libyas-conflict-economy-predation-profiteering-and-state-weakness>

International Crisis Group. (2020). *Turkey's Military Mission in Libya: A Risky Gamble*.

<https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/north-africa/libya/turkey-military-mission-libya-risky-gamble>

International Crisis Group. (2023). *Fas ve Göç: Avrupa'ya Geçiş Yolunda Kriz ve İşbirliği*.

<https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/eu-affairs/morocco-migration-crisis-and-cooperation-eu>

International Organization for Migration. (2020). *IOM Libya Update*.

<https://libya.iom.int/news/iom-libya-response-update-october-2020>

International Organization for Migration. (2022). *Libya's Migrant Crisis and the Impact of the European Migration Agenda*.

<https://www.iom.int/news/libyas-migrant-crisis-and-impact-european-migration-agenda>

Karasapan, O. (2021). *The Economic Fallout from Libya's Civil War*. Brookings.

<https://www.brookings.edu/blog/future-development/2021/01/28/the-economic-fallout-from-libyas-civil-war/>

Lahlou, M. (2018). *Morocco's Migration and Asylum Policy: Promises and Prospects*. Policy Paper, European Institute of the Mediterranean.

<https://www.iemed.org/publication/moroccos-migration-and-asylum-policy-promises-and-prospects/>

Libya Tribune. (2023). *The Current State of Libyan Illicit Economies: Human Smuggling and Trafficking*.

<https://en.minbarlibya.org/2023/10/02/the-current-state-of-libyan-illicit-economies-human-smuggling-and-trafficking>

Lixi, L. (2018). *The EU Migration Partnership Framework: From New Label to a Renewed Approach?* European Centre for Development Policy Management. <https://ecdpm.org/publications/eu-migration-partnership-framework-new-label-renewed-approach/>

Lutterbeck, D. (2009). *Small Arms and Security in North Africa: A Survey of Security Policy and Arms Control Practices in Algeria, Libya, Mauritania, Morocco and Tunisia*. Small Arms Survey. <http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/F-Working-papers/SAS-WP6-Security-North-Africa.pdf>

Médecins Sans Frontières (MSF). (2021). *Libya: Violence and Detention for Migrants Persist Despite Peace Talks*. <https://www.msf.org/libya-violence-and-detention-migrants-persist-despite-peace-talks>

Morocco World News. (2023). *Morocco Thwarts International Drug Smuggling Attempt at Beni Nsar Port*. <https://www.morocoworldnews.com/2023/12/359401/morocco-thwarts-international-drug-smuggling-at-beni-nsar-port>

UNHCR. (2021). *Refugees and Migrants in Libya: Challenges of Humanitarian Assistance*. <https://www.unhcr.org/news/stories/2021/5/6092ecf34/refugees-migrants-libya-facing-challenges-humanitarian-assistance.html>

United Nations Development Programme. (2017). *Human Development Report 2017: Morocco*.

<https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2017>

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). (2019). *Libya Humanitarian Response Plan 2020*.

https://www.unocha.org/sites/unocha/files/Libya_HRP_2020.pdf

Save the Children. (2020). *Protecting Migrant Children in Africa*.

<https://www.savethechildren.org.za/content/africa-migration-child-protection>
on

UNICEF. (2021). *Migrant and Refugee Children in West and Central Africa*.

<https://www.unicef.org/wca/reports/migrant-and-refugee-children-west-and-central-africa>

United Nations Children's Fund (UNICEF). (2020). *Child Protection in Migration*.

<https://www.unicef.org/protection/child-protection-migration>

EU-IOM Joint Initiative. (2022). *Protecting Migrant Children in Sub-Saharan Africa*. <https://eu-iomjointinitiative.org/protecting-children>

Migrant Rights. (2019). *Migrant Child Protection in Crisis Situations*.

<https://www.migrantrights.org/2019/04/migrant-child-protection-crisis-situations/>

IOM Reintegration Handbook. (2019). *Operational Guidelines for the Protection of Migrant Children*. <https://www.iom.int/reintegration-handbook>

International Social Service. (2020). *Child Protection and Migration Policy in Africa*.

<https://www.iss-ssi.org/index.php/en/what-we-do/protecting-children-in-cross-border-situations>

Plan International. (2021). *Migrant Children Protection in West Africa*.

<https://plan-international.org/publications/migrant-children-protection-west-africa>

The United Nations in Somalia. (2021). *Somalia and Refugee Reintegration Initiatives*. <https://somalia.un.org/en/124984-refugee-reintegration>

INTEGRATION OF VULNERABLE GROUPS ASSOCIATION
HASSAS GRUPLARIN ENTEGRASYONU DERNEĞİ

HAGED.ORG